

Klaverblad Verzekeringen

Jaarverslag 2016

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Jaarverslag 2016

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Afrikaweg 2	2713 AW	Zoetermeer
Postbus 3012	2700 KV	Zoetermeer

Inhoud

Profiel	4
Kerncijfers	7
Bericht van de raad van commissarissen	8
Verslag van de directie	10
Governance	18
Inrichting risicomanagement	30
Beheersing van risico's	40
Bezoldiging statutaire directie en raad van commissarissen	45
Jaarrekening	46
Geconsolideerde balans	46
Geconsolideerde resultatenrekening	48
Geconsolideerd kasstroomoverzicht	51
Toelichting op de geconsolideerde jaarrekening	52
Toelichting op de geconsolideerde balans	63
Toelichting op de geconsolideerde resultatenrekening	74
Enkelvoudige balans	83
Enkelvoudige resultatenrekening	84
Toelichting op de enkelvoudige jaarrekening	85
Toelichting op de enkelvoudige balans	86
Overige gegevens	91
Personalia	100

Profiel

HISTORIE

Het verre verleden

De oudste voorganger van Klaverblad Verzekeringen is opgericht in 1850. Het was een onderlinge waarborgmaatschappij met als doelstelling het verzekeren van de inventarissen en inboedels van pachters van agrarische bedrijven tegen het gevaar van brand. Deze maatschappij is later samenwerkingsverbanden aangegaan met andere, vergelijkbare verzekeringsmaatschappijen. Samen zijn zij eerst gegroeid binnen de agrarische sector en later ook daarbuiten. Naast inventarissen en inboedels werden ook gebouwen verzekerd. Bovendien werden gebouwen en de inhoud daarvan niet alleen verzekerd tegen brand maar ook tegen andere gevaren zoals storm en inbraak. Nog later kwamen er aansprakelijkheidsverzekeringen, motorrijtuigenverzekeringen en medische verzekeringen bij.

De naam Klaverblad bestaat officieel sinds 1 januari 1979, als onderdeel van de namen Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. (voorheen Klaverblad Onderlinge Verzekeringsmaatschappij U.A.) en Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. De derde maatschappij die nu tot de groep behoort, Klaverblad Levensverzekering N.V., is opgericht in 1987. Sindsdien sluit Klaverblad Verzekeringen ook levensverzekeringen.

Het recente verleden

Sinds het begin van de jaren tachtig is Klaverblad Verzekeringen gegroeid van minder dan honderd naar meer dan vierhonderd medewerkers. De groei en ontwikkeling van de afgelopen vijf jaren in financieel opzicht is af te lezen in het onderdeel Kerncijfers.

Klaverblad Verzekeringen is niet alleen in omvang gegroeid. Tot aan de laatste jaren van de vorige eeuw was Klaverblad Verzekeringen een kleinschalig, informeel bedrijf waarin vooral gewerkt werd op basis van vakkennis en ervaring. Daarna heeft Klaverblad Verzekeringen zich ontwikkeld tot een professionele organisatie waarbinnen formele structuren, plannen en beheersing een grote rol spelen. Voor een deel was die ontwikkeling nodig door de toegenomen omvang, voor een ander deel wegens veranderde maatschappelijke opvattingen en regelgeving. Meer over dit onderwerp is te vinden in het onderdeel Governance.

DOELSTELLING EN UITGANGSPUNTEN

Doelen

Klaverblad Verzekeringen stelt zich ten doel als zelfstandige en onafhankelijke verzekeringsmaatschappij verzekeringsovereenkomsten te sluiten met particulieren en ondernemers in het midden- en kleinbedrijf.

Klaverblad Verzekeringen wil zich hierbij van haar concurrenten onderscheiden door een afgewogen combinatie te bieden van een ruime dekking, een gunstige prijs en een goede service. Om richting te geven aan de manier waarop aan deze doelstelling wordt gewerkt, heeft Klaverblad Verzekeringen strategische uitgangspunten opgesteld.

Marktbenadering

Klaverblad Verzekeringen biedt haar verzekeringen op twee manieren aan verzekeringsconsumenten aan: indirect via onafhankelijke assurantieadviseurs en rechtstreeks met behulp van internet. Veel consumenten hebben behoefte aan deskundige begeleiding bij het sluiten en beheren van verzekeringen, anderen geven de voorkeur aan 'zelf doen'. Klaverblad Verzekeringen respecteert de keuze die elke consument hierin maakt.

Met assurantieadviseurs wil Klaverblad Verzekeringen een langdurige relatie opbouwen en liefst op meer dan één gebied zaken doen. Voor verzekeringsconsumenten wil Klaverblad Verzekeringen een integere betrouwbare verzekeraar zijn die altijd in het belang van haar klanten handelt. Voor beide wil Klaverblad Verzekeringen een betrouwbare partner zijn die een consistent en voorspelbaar beleid voert en altijd haar afspraken nakomt.

Door zaken te doen met integere en vakbekwame assurantieadviseurs en door ook zelf zorgvuldig te zijn bij het accepteren van verzekeringen, werkt Klaverblad Verzekeringen voortdurend aan de kwaliteit van haar verzekeringsportefeuille. Die kwaliteit is nodig om de juiste combinatie van dekking, prijs en service te kunnen handhaven. Het accepteren van verzekeringen zonder enige selectie leidt altijd tot verliezen en daarna tot hogere premies, die door de consument moeten worden betaald.

Positie ten opzichte van betrokkenen

Als organisatie met een coöperatieve achtergrond staat Klaverblad Verzekeringen voor het belang van degenen die bij haar activiteiten betrokken zijn. Klaverblad Verzekeringen is ervan overtuigd dat de belangen van die betrokkenen grotendeels parallel lopen. Consumenten, assurantieadviseurs en medewerkers van Klaverblad Verzekeringen hebben er allemaal belang bij dat ieder krijgt waarop hij recht heeft: niet minder, maar ook niet meer. De uitkeringen aan consumenten en de beloning van assurantieadviseurs en medewerkers van Klaverblad Verzekeringen moeten uiteindelijk worden opgebracht door de consumenten die de verzekeringspremies betalen. Te hoge uitkeringen en beloningen leiden tot slechte financiële resultaten en uiteindelijk tot hogere premies of tot een zwakkere financiële positie van Klaverblad Verzekeringen. Dat is in het nadeel van consumenten, assurantieadviseurs en medewerkers. Zij hebben er allemaal belang bij dat Klaverblad Verzekeringen ook op langere termijn aan haar verplichtingen kan voldoen.

Positie in de samenleving

De activiteiten van Klaverblad Verzekeringen in de verzekeringsmarkt zijn niet alleen van belang voor haar eigen klanten. Ook andere consumenten profiteren daarvan. Klaverblad Verzekeringen biedt vaak producten aan die net iets beter zijn dan die van concurrenten en behoort vaak tot de goedkopere aanbieders. Daarmee bevordert Klaverblad Verzekeringen de concurrentie en wordt voorkomen dat alleen grote maatschappijen de dienst uitmaken.

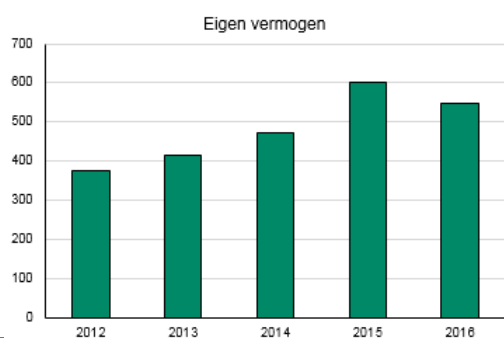
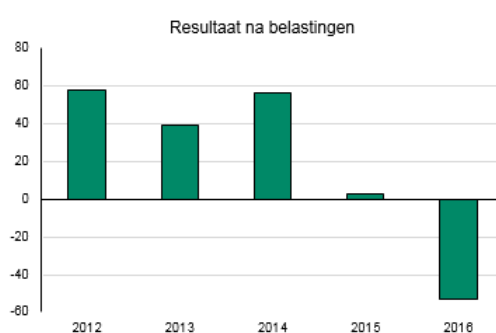
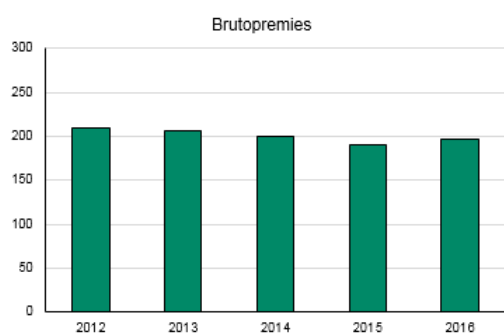
Klaverblad Verzekeringen opereert niet alleen in de verzekeringsmarkt maar ook in de samenleving als geheel. Zij is zich bewust van de maatschappelijke verantwoordelijkheid die zij heeft. Bij het behartigen van haar eigen belangen en die van direct betrokkenen houdt zij rekening met legitieme belangen van andere groepen en individuen.

Daarbij moet Klaverblad Verzekeringen steeds een zorgvuldige afweging maken. Klaverblad Verzekeringen wil graag transparant zijn en verantwoording afleggen maar moet tegelijk terughoudend zijn bij het verstrekken van informatie die als persoonlijk, vertrouwelijk of concurrentiegevoelig geldt. Klaverblad Verzekeringen ondersteunt reële initiatieven om haar bedrijf zo uit te oefenen dat dit minimale negatieve consequenties voor het milieu heeft maar moet daarbij wel bedrijfseconomisch verantwoord handelen. Klaverblad Verzekeringen wil regels met betrekking tot 'beheerste bedrijfsvoering' loyaal uitvoeren maar moet ook constateren dat sommige regels daarvoor onvoldoende duidelijk zijn en sommige met elkaar in tegenspraak zijn of feitelijk onuitvoerbaar zijn.

Kerncijfers (in miljoenen euro's)

	2012	2013	2014	2015	2016
Brutopremies schadeverzekering	135,6	133,2	130,5	122,4	129,4
Brutopremies levensverzekering	73,5	72,7	70,1	68,2	67,4
Brutopremies	209,1	205,9	200,6	190,6	196,8
Resultaat na belastingen	57,9	39,5	56,1	2,5	-52,8
Resultaat technische rekening schadeverzekering	11,4	10,7	9,8	-10,8	-4,8
Resultaat technische rekening levensverzekering	5,1	7,9	-14,5	3,5	-89,5
Resultaat niet-technische rekening	60,7	34,2	77,8	10,5	23,9
Balanstotaal	863,3	953,4	1.085,1	1.146,6	1.216,9
Eigen vermogen	376,5	416,0	472,1	601,3	548,6
Waarde beleggingen	828,2	919,8	1.055,1	1.124,1	1.192,1
Solvency II ratio groep	-	-	-	-	162%
Solvency II ratio schadeverzekering	-	-	-	-	103%
Solvency II ratio levensverzekering	-	-	-	-	129%
Gemiddeld aantal medewerkers in dienst (in fte)	381	377	381	372	378

Zoals vermeld in de toelichting op de jaarrekening zijn de vergelijkende cijfers als gevolg van de stelselwijzing waar van toepassing aangepast. Aanpassing van de cijfers over de jaren 2012, 2013 en 2014 is praktisch niet mogelijk. Deze cijfers zijn niet herrekend.

Bericht van de raad van commissarissen

De raad van commissarissen van Klaverblad Verzekeringen heeft het genoegen u het jaarverslag over 2016 aan te bieden. Met ingang van boekjaar 2016 is Klaverblad Verzekeringen gewisseld van accountant. De door de directie opgemaakte jaarrekening over 2016 is door de nieuwe externe accountant, Ernst & Young Accountants LLP, gecontroleerd en van een goedkeurende verklaring voorzien.

De bevindingen van de externe accountant en de daaruit voortvloeiende managementbrief en het accountantsverslag zijn door de raad van commissarissen met de externe accountant en de directie besproken. De raad van commissarissen heeft kennisgenomen van het verslag van de directie over het boekjaar 2016 en adviseert de algemene ledenvergadering van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. de jaarrekening over 2016 ongewijzigd vast te stellen. De raad van commissarissen adviseert de algemene ledenvergadering, overeenkomstig het ter algemene ledenvergadering te presenteren voorstel, aan de directeurs decharge te verlenen voor het door hen in 2016 gevoerde bestuur en aan de commissarissen voor het door hen in 2016 uitgeoefende toezicht.

Op 11 januari 2017 heeft de heer Van der Hart meegedeeld dat hij zijn functie als bestuurder en tevens voorzitter van de directie van Klaverblad Verzekeringen per 16 januari 2017 om persoonlijke redenen neerlegt. Daarmee is er een einde gekomen aan zijn 33-jarig dienstverband bij Klaverblad Verzekeringen, waarvan bijna 20 jaar als directeur en daarvan 12 jaar als voorzitter. De commissarissen zijn de heer Van der Hart bijzonder erkentelijk voor zijn enorme inzet en gedrevenheid. Dankzij hem staat er een stevige en professionele organisatie die klaar is voor de volgende fase in haar ontwikkeling.

De raad heeft besloten om de heer Velzel per 16 januari 2017 te benoemen tot interim-bestuurder en interim-voorzitter. In dit verband is de heer Velzel afgetreden als commissaris. De raad van commissarissen heeft het proces om te komen tot de definitieve samenstelling van de directie in gang gezet en de werving gestart van een CFO, waarmee de directie wordt uitgebreid.

Gedurende het verslagjaar waren er vijf reguliere vergaderingen van de raad van commissarissen waarbij telkens een deel van de vergadering buiten aanwezigheid van de directie plaatsvond. In dit deel werd door de raad onder andere gesproken over de gang van zaken, de auditcommissie, het eigen functioneren en het functioneren van de directie.

Tijdens de reguliere vergaderingen kwamen de gebruikelijke onderwerpen aan de orde zoals de brancheresultaten en bedrijfslasten, ontwikkelingen op het gebied van personeel en organisatie, ICT, de ORSA, het bedrijfsplan, de marketingstrategie, het kapitaalbeleid en het vermogensbeheer. Verder sprak de raad, zowel in als buiten aanwezigheid van de directie, met de externe accountant over zijn rapportage en met degenen die binnen Klaverblad

Verzekeringen verantwoordelijk zijn voor de sleutelfuncties. De raad van commissarissen en de directie waren altijd voltallig aanwezig.

Gedurende het verslagjaar hebben vijf vergaderingen van de auditcommissie plaatsgevonden. Bij twee van deze vergaderingen was de externe accountant aanwezig en is gesproken over de jaarrekening en het jaarverslag, de managementletter en interne audit. Daarnaast is door de auditcommissie gesproken over ICT, de ORSA, het risicomanagement en de rapportages van de sleutelfuncties Compliance, Risicomanagement, Interne audit en Actuarieel.

In oktober heeft de strategievergadering plaatsgevonden waarin de raad van commissarissen en de directie van gedachten hebben gewisseld over de voortgang van de te voeren groeistrategie van Klaverblad Verzekeringen.

Halverwege het verslagjaar heeft DNB een onderzoek gedaan naar de strategische besluitvorming bij Klaverblad Verzekeringen. De raad van commissarissen heeft aan dit onderzoek meegewerkt. Samen met de directie geeft de raad invulling aan de uitkomsten.

In 2016 heeft de raad van commissarissen uitvoerig zijn eigen functioneren geëvalueerd onder begeleiding van een externe deskundige. De evaluatie bestond uit invulling van vragenlijsten, individuele gesprekken met commissarissen en directie en een afsluitende bespreking. De uitkomsten van de evaluatie zijn binnen de raad besproken.

De raad van commissarissen blikte met gemengde gevoelens terug op het jaar 2016. De financiële resultaten kunnen niet tot tevredenheid stemmen: de aanhoudend lage rente en Solvency II hebben hun weerslag op de voorzieningen voor levensverzekering en op de solvabiliteitspositie. In enkele branches is sprake van een hoge schadelast. Deze ontwikkelingen vragen verhoogde aandacht van directie en commissarissen. Aan de andere kant constateert de raad dat er, na vele jaren van lichte krimp, een periode van forse groei is aangebroken waarbij Klaverblad Verzekeringen in staat is de dienstverlening op het gewenste niveau te houden.

De raad wenst de directie en medewerkers van Klaverblad Verzekeringen voor de toekomst veel succes bij de werkzaamheden.

Zoetermeer, 13 april 2017

Namens de raad van commissarissen

H.J.E.J. van Lent, voorzitter

Verslag van de directie

FINANCIËLE RESULTATEN 2016

Algemeen

In 2016 is de Nederlandse economie verder gegroeid. Het voorzichtige herstel in 2015 heeft zich in 2016 voortgezet. Volgens het Centraal Planbureau deed de economie het zelfs beter dan verwacht. De economische vooruitzichten zijn goed, het tij lijkt gekeerd, maar de economische onzekerheden zijn ook toegenomen, onder andere door mondiale politieke ontwikkelingen zoals de Brexit en de verkiezing van Donald Trump.

Voor verzekeraars was 2016 een onstuimig jaar. De rente is in 2016 verder gedaald en bereikte in september zelfs een dieptepunt. Sindsdien is de rente licht gestegen maar ultimo 2016 nog steeds lager dan aan het begin van het jaar. De lage rentestand heeft invloed op de waarde van voorzieningen, vooral als die betrekking hebben op de lange termijn. Het premievolume voor individuele levensverzekeringen is marktbreed wederom gedaald, bij schadeverzekeringen is een lichte verbetering in het volume te zien. De schadelast is in de markt verder gestegen, mede dankzij een zogenaamde supercel die op 23 juni 2016 een hagelschade veroorzaakte van zo'n € 500 miljoen.

Naast marktontwikkelingen was de overgang naar Solvency II een gebeurtenis die in belangrijke mate de werkzaamheden van Klaverblad Verzekeringen in 2016 heeft bepaald, mede omdat de regelgeving nog niet volledig stabiel en uitgekristalliseerd is.

Per 16 januari 2017 heeft de voorzitter van het bestuur, Richard van der Hart, om persoonlijke redenen zijn functie neergelegd. Edwin Velzel vervult vanaf die datum tijdelijk de vrijgekomen functie. Hij is hiervoor teruggetreden uit de raad van commissarissen. De raad van commissarissen houdt zich intussen bezig met een definitieve invulling van de directie.

Resultaat en vermogen

Klaverblad Verzekeringen boekte over 2016 een negatief netto resultaat van € 52.782.000 (2015 van € 2.472.000 positief). Het negatieve resultaat over 2016 wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de toename van de voorzieningen voor levensverzekering. Deze toename is voor een groot deel veroorzaakt door de verder gedaalde marktrente.

Klaverblad Verzekeringen heeft een positief resultaat op beleggingen behaald van € 40.978.000 (2015: € 25.859.000). De waarde van de beleggingen bedraagt ultimo 2016 € 1.192.113.000 (2015: € 1.124.137.000).

De bedrijfskosten bedroegen € 51.647.000 (2015: € 49.734.000). Dit is een stijging van per saldo 3,8% (2015: daling 6,1%), onder meer veroorzaakt door de stijging van de personeelskosten en provisielasten.

Het eigen vermogen bedraagt na bestemming van het resultaat 2016 € 548.559.000 (2015: € 601.341.000).

Premie en verzekeringstechnisch resultaat

In onderstaande tabel zijn de brutopremies en het technisch resultaat uitgesplitst naar de verzekeringscategorieën schade, medisch en leven.

	Brutopremie			Technisch resultaat	
	2016	2015	Mutatie	2016	2015
Schadeverzekeringen	86.412	81.280	6,3%	-19.666	-5.401
Medische verzekeringen	42.982	41.185	4,4%	14.889	-5.430
Levensverzekeringen	67.444	68.167	-1,1%	-89.538	3.483
Totaal	196.838	190.632	3,3%	-94.315	-7.348

SOLVABILITEIT EN RISICO'S

Met ingang van het boekjaar 2016 worden bedrijfsresultaten, vermogen en solvabiliteit beïnvloed door de eisen van Solvency II, het Europese toezichtkader dat op 1 januari 2016 van kracht is geworden. Daar waar mogelijk zijn deze Solvency II principes gehanteerd in de jaarrekening.

In de laatste jaren van Solvency I had Klaverblad Verzekeringen een uitstekende solvabiliteit. Met de nieuwe rekenregels van Solvency II is dat veranderd. Een belangrijk kenmerk van Solvency II is dat niet alleen de hoogte maar ook de samenstelling van het vermogen invloed heeft op de solvabiliteitsratio. Klaverblad Verzekeringen heeft gekozen om relatief veel in aandelen te beleggen met het oog op het, naar verwachting, hogere rendement. Dit leidt tot een relatief hoog solvabiliteit kapitaalvereiste (SCR) en daardoor tot een lagere verhouding tussen ons eigen vermogen en deze SCR. De SCR-ratio, de verhouding tussen het eigen vermogen en het vermogen dat wij moeten aanhouden, is voor de groep uitgekomen op 162%. Dit is voldoende.

De SCR-ratio van Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. is met 103% fors lager dan wij op basis van onze interne eis nodig vinden. De oorzaak is dat wij genoodzaakt zijn om de opbrengsten, verplichtingen en risico's van onze arbeidsongeschiktheidsportefeuille door te rekenen tot eindleeftijd. Op dit moment werken wij aan een oplossing hiervoor op grond waarvan wij verwachten dat de SCR-ratio in 2017 sterk zal verbeteren.

Bij Klaverblad Levensverzekering N.V. is de SCR-ratio 129%. Dit is net voldoende. Het grootste risico bij levensverzekeringen is het renterisico. Door ingrijpen van de ECB is de

rente in het afgelopen jaar verder gedaald en hoewel de rente in de loop van het jaar weer iets is gestegen, bevindt deze zich nu nog steeds op een ongekend laag niveau. De verplichtingen hebben een aanzienlijk langere duration dan de beleggingen zodat Klaverblad Levensverzekering N.V. erg gevoelig is voor rentedalingen. Momenteel onderzoeken wij mogelijkheden om deze gevoeligheid te verminderen.

Naast financiële risico's, die later in dit verslag uitgebreid worden besproken, hechten wij veel belang aan operationele risico's. Verzekeren bestaat niet alleen uit het overnemen van risico's en het uitkeren van claims, maar ook uit de dienstverlening daaromheen. Klaverblad Verzekeringen streeft een hoog niveau van dienstverlening na gericht op de klant. Een goede uitvoering van processen, ingericht vanuit de leefwereld van mensen, staat centraal. Deze processen bestaan uit een afgemeten samenwerking tussen klanten, assurantieadviseurs, onze medewerkers en onze automatisering. Een hapering in deze dienstverlening doet ernstig afbreuk aan de reputatie die wij via onze marketing en dienstverlening hebben opgebouwd. Wij besteden daarom veel aandacht aan de continuïteit, snelheid en kwaliteit van onze dienstverlening en hebben een lage risicotolerantie voor verstoringen hierin.

SCHADEVERZEKERINGEN

Algemeen

In 2016 is het aantal nieuwe schadeverzekeringen dat bij Klaverblad Verzekeringen is afgesloten flink gegroeid. De groei betreft zowel particuliere verzekeringen als bedrijfsverzekeringen.

Niet alleen via het intermediair groeide de productie maar ook het aantal verzekeringen dat rechtstreeks bij Klaverblad Verzekeringen werd afgesloten nam sterk toe. Onze reclamecampagne en onze daaruit voortvloeiende naamsbekendheid en imago zijn hier voor een deel debet aan. Daarnaast zorgde de onrust in de verzekeringsmarkt, met als gevolg onvoldoende serviceniveaus bij de concurrentie, ervoor dat veel klanten voor Klaverblad Verzekeringen kozen. Het premie-inkomen voor schadeverzekeringen is daardoor gestegen.

De schadelast is ook sterk toegenomen. Net als veel andere verzekeraars werden ook wij getroffen door de hagelstorm van 23 juni 2016. Voor het eerst sinds 1990 (de storm Daria) moesten wij een beroep doen op onze herverzekering. Daarnaast werden twee agrarische bedrijven die bij ons verzekerd zijn getroffen door een forse brand.

De resultaten bij motorrijtuigverzekeringen waren afgelopen jaar nog steeds onder de maat. Aan het einde van het jaar hebben wij daarom besloten om de premies voor motorrijtuigverzekeringen te verhogen, in lijn met de opwaartse tendens in autotarieven in

de verzekeringsmarkt. Voor de komende jaren verwachten wij een verdere verhoging van de premies.

Financieel

	Schadeverzekeringen		
	2016	2015	Mutatie
Brutopremies	86.412	81.280	6,3%
Geleden schade	72.795	59.476	22,4%
Technisch resultaat	-19.666	-5.401	-

De brutopremies voor motorrijtuigverzekeringen bedroegen € 32.728.000 (2015: € 33.278.000), een daling van 1,7% (2015: daling 22,6%). De geleden schade bedroeg € 30.826.000 (2015: € 28.449.000). Het technisch resultaat bedroeg € 8.815.000 negatief (2015: € 4.064.000 negatief).

De brutopremies voor brandverzekeringen namen toe met 11,2% (2015: 2,3%) en bedroegen € 37.102.000 (2015: € 33.363.000). De geleden schade bedroeg voor herverzekering € 35.688.000 (2015: € 21.634.000). Hiervan heeft € 8.945.000 betrekking op de hagelstorm. Het technisch resultaat bedroeg € 9.333.000 negatief (2015: € 1.659.000 negatief).

De brutopremies in de overige schadebranches, welke voor het grootste gedeelte bestaan uit aansprakelijkheids- en rechtsbijstandverzekeringen voor bedrijven en particulieren, stegen met 13,3% (2015: 3,9%) van € 14.639.000 naar € 16.582.000. De geleden schade bedroeg € 12.026.000 (2015: € 9.393.000). Het technisch resultaat bedroeg € 1.518.000 (2015: € 322.000).

MEDISCHE VERZEKERINGEN

Algemeen

Voor Klaverblad zijn binnen de medische verzekeringen vooral de arbeidsongeschiktheidsverzekeringen van belang. De ongevallenverzekeringen spelen maar een kleine rol in het totaal. De markt voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen hangt sterk af van het economisch klimaat. De premies zijn fors en ondernemers bezuinigen hier vaak als eerste op als het economisch slecht gaat. Op dit moment gaat het economisch beter dan in voorgaande jaren. Dit zien we terug in het stijgend aantal arbeidsongeschiktheidsverzekeringen dat bij ons wordt afgesloten. De resultaten zijn goed.

Financieel

De brutopremies van de medische verzekeringen zijn gestegen met 4,4% (2015: 0,9%) tot € 42.982.000 (2015: € 41.185.000).

Verslag van de directie

De geleden schade bedroeg € 30.253.000 (2015: € 25.711.000). Het technisch resultaat kwam uit op € 14.889.000 (2015: € 5.430.000 negatief).

LEVENSVZERKERINGEN

Algemeen

Klaverblad Verzekeringen is in de levensverzekeringsmarkt actief met twee producten: de uitvaartkostenverzekering en de overlijdensrisicoverzekering. Het eerste product is in premievolume veruit het belangrijkste. Het aantal verzekeringen dat wij afsluiten is gedurende het jaar redelijk constant en levert een beperkte daling van de premie op, ondanks de effecten die de provisie van vroeger nog steeds heeft op de hoogte van de vervalpremie van de portefeuille.

Bij de overlijdensrisicoverzekeringen is de concurrentie hevig en onder andere dit leidt ertoe dat het premie-inkomen verder gedaald is ondanks een stijging van het aantal verzekeringen. Daarnaast speelt het effect van de provisie op de hoogte van de vervalpremie hier ook een rol.

Financieel

De brutopremies voor levensverzekeringen bedroegen € 67.444.000 (2015: € 68.167.000). Het technisch resultaat bedroeg € 89.538.000 negatief (2015: € 3.483.000 positief). De technische voorzieningen voor levensverzekering zijn toegenomen met € 143.894.000 naar € 462.883.000. Het negatieve resultaat wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door de gedaalde marktrente. Daarnaast hebben geactualiseerde assumpties geleid tot een hogere voorziening en een lager resultaat.

VOORUITZICHTEN VOOR 2017

In 2016 zagen wij een grote toename van het aantal nieuw gesloten schadeverzekeringen. Wij verwachten dat deze trend doorzet, zowel in het directe kanaal als het intermediaire kanaal. Voor het directe kanaal zien wij groei omdat consumenten steeds meer gebruik maken van internet om hun verzekeringszaken te regelen. Op onze website kunnen consumenten hiervoor steeds beter terecht. Om deze groei verder te ondersteunen richten wij onze marketinginspanningen, met behoud van onze goede naamsbekendheid, meer op het bereiken van merkvoorkeur en –loyaliteit bij de consument. In het intermediaire kanaal profiteren wij van de onrust in de verzekeringsmarkt. Om verschillende redenen is een aantal andere aanbieders niet in staat om hun producten en serviceniveau te handhaven. Wij werken er hard aan om juist de continuïteit in producten en service te handhaven en de met ons samenwerkende assurantieadviseurs blijken dat te waarderen. Begin 2017 werden wij in drie categorieën derde in het Adfiz-onderzoek.

In het algemeen hebben wij de indruk dat de verzekeringsmogelijkheden minder worden. Door de nadruk op automatisering, kostenbesparingen en daarbij de wens om de premie voor de consument zo laag mogelijk te houden, neemt de kwaliteit van de dekking af en standaardisatie van producten toe. Risico's die niet binnen een standaardoplossing passen, lijken steeds moeilijker bij maatschappijen onder te brengen. Klaverblad Verzekeringen blijft zich als vanouds richten op een breed palet aan verzekeringen en biedt daarbij zoveel mogelijk de kwaliteit en service die assurantieadviseurs en klanten verwachten.

Marktbreed is er sprake van verliezen in het schadeverzekeringsbedrijf. In 2016 zijn er in de hele verzekeringsmarkt premieverhogingen voor deze verzekeringen doorgevoerd. Wij verwachten dat daarmee de verliezen niet meteen worden goedge maakt en dat in de komende jaren de premieverhogingen zullen blijven volgen. Ook bij Klaverblad hebben wij in de afgelopen twee jaren verlies gemaakt op schadeverzekerings. Dit is niet houdbaar en zal moeten verbeteren. Net als de andere marktpartijen zullen wij de komende jaren premieverhogingen moeten doorvoeren om onze portefeuille gezond te krijgen en te houden.

Voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen streven wij naar een sterkere groei van de portefeuille dan in de afgelopen jaren. Onze producten zijn up-to-date en de prijs-kwaliteitverhouding is uitstekend. Gezien de aantrekkende economie neemt het aantal potentiële klanten toe en is het mogelijk om de gewenste groei te bereiken. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is om de portefeuille gezond te houden zodat de winstgevendheid op peil blijft.

Bij levensverzekeringen levert de uitvaartkostenverzekering een uitdaging op. Na invoering van Solvency II blijkt het lastig te zijn om een kapitaalopbouwend product met een gegarandeerd eindkapitaal te voeren en tegelijkertijd over de gehele looptijd van de portefeuille te voldoen aan de solvabiliteitsvereisten. De reden is een asynchroniteit tussen de opbouw van de voorziening en de verwachte uitkering van het eindkapitaal. Juist voor uitvaartkostenverzekeringen is een gegarandeerd eindkapitaal dat toereikend is om de uitvaartkosten te dekken essentieel. In de afgelopen jaren is ons premievolumen van de portefeuille overlijdensrisicoverzekeringen gekrompen als gevolg van premieverlagingen die samenhangen met verbeterde sterftecijfers, afschaffing van de provisie en hevige concurrentie. Ook in 2016 hebben we het tarief voor deze verzekeringen verder verlaagd in verband met lagere sterftecijfers. Voor overlijdensrisicoverzekeringen verwachten wij dat het premie-inkomen gelijk blijft of licht krimpt.

BELANGHEBBENDEN

Verzekeringsconsumenten

Bij alle werkzaamheden die Klaverblad Verzekeringen doet, stelt ze haar klanten op de eerste plaats. Onze klanten zijn primair degenen die belang hebben bij onze verzekeringsproducten en onze dienstverlening daarbij. Onze klanten zijn dus niet alleen de mensen die een verzekering bij ons hebben maar ook de mensen die een uitkering van ons verwachten. Naast onze klanten zijn er de mensen die bij ons klant willen worden. Ook zij hebben belang bij onze gewoon goede verzekeringen en een goede uitvoering van onze dienstverlening.

Inmiddels is algemeen bekend dat Klaverblad Verzekeringen zich onderscheidt door zich te richten op het aanbieden van ‘gewoon goede verzekeringen’. In onze ogen houdt dat niet alleen in het aanbieden van verzekeringsproducten die reële risico’s afdekken tegen een fatsoenlijke prijs, zonder onredelijke of verborgen kosten. Het houdt ook in dat de dienstverlening bij deze verzekeringen fatsoenlijk, adequaat en op orde is. Wij streven er naar om alle klanten die belang hebben bij onze verzekeringen, of ze nu een verzekering willen afsluiten of een claim indienen, snel en netjes te geven waar zij recht op hebben, niet meer maar ook niet minder. Dat betekent ook dat het niet altijd mogelijk is om in elke situatie een oplossing te vinden waar alle betrokken klanten blij mee zijn. Dat hoort ook bij ‘gewoon goede verzekeringen’.

Het belang van de digitale verwerking van gegevens en van communicatie via internet neemt nog steeds toe. De opkomst van het internet, strenger toezicht op de gedragingen van financiële intermediairs en het provisieverbod voor complexe financiële producten zijn belangrijke factoren waardoor er steeds meer rechtstreekse contacten zijn tussen verzekeraars en hun klanten. Ondertussen verandert ook de rol van de assurantieadviseurs. Consumenten moeten steeds vaker afzonderlijk betalen voor advisering door een assurantieadviseur, of per advies of via een abonnement. Sommige consumenten hebben dat er niet voor over en sluiten zelf een verzekering via internet af.

Uiteraard heeft dit alles ook gevolgen voor de dienstverlening van Klaverblad Verzekeringen. Sinds een flink aantal jaren is het voor consumenten mogelijk om rechtstreeks met ons zaken te doen. Daardoor hebben wij steeds meer rechtstreeks met klanten te maken. Bij deze contacten adviseren wij onze klanten niet, maar wij behandelen natuurlijk wel hun aanvragen, wijzigingsverzoeken en claims en geven informatie over onze verzekeringen, dienstverlening en service. Wij werken continu aan verbetering van de processen die nodig zijn voor deze dienstverlening. Daarbij houden we niet alleen rekening met de wensen van deze consumenten maar ook met de belangen en voorkeuren van de assurantieadviseurs met wie wij zo graag zaken doen.

Assurantieadviseurs

Onafhankelijke assurantieadviseurs zijn en blijven voor Klaverblad Verzekeringen van levensbelang. Het is aan ons om de juiste producten te ontwikkelen en de juiste service te bieden. Het is aan hen om te beoordelen of wij hierin slagen en om van hun klanten ook onze klanten te maken. De assurantieadviseur kent de markt, de lokale omgeving en de specifieke situatie van de klant. Met die kennis kan hij de klant de beste oplossing voor zijn verzekeringsvraag adviseren. Dat er ook consumenten zijn die liever geen onafhankelijke adviseur inschakelen, staat daar los van.

Wij hebben de afgelopen jaren veel aandacht gehad voor onze relatie met onafhankelijke assurantieadviseurs. Daaronder verstaan wij assurantieadviseurs die daadwerkelijk onafhankelijk opereren en het belang van hun klant voorop stellen. Deze adviseurs doen recht aan het belang dat wij hechten aan een goed verzekeringsadvies voor klanten die daar behoefte aan hebben. In de komende jaren blijven wij ons richten op de samenwerking met het onafhankelijk intermediair. Wij werken prima met hen samen en willen dat graag nog lang blijven doen.

Medewerkers

Een goed lopend bedrijf, gewoon goede verzekeringen en een goede dienstverlening lukt alleen dankzij de inspanningen van onze medewerkers. In het afgelopen jaar hebben onze medewerkers wederom een belangrijke bijdrage aan het succes van Klaverblad Verzekeringen geleverd. De invoering van de eerste onderdelen van de nieuwe verzekeringsadministratie en de verruiming van de openingstijden van ons kantoor waren belangrijke veranderingen waar onze medewerkers mee te maken kregen. Daarnaast vroegen de veranderingen rondom de invoering van Solvency II, de vakbekwaamheidseisen en de forse toename van het aantal aanvragen extra aandacht van onze medewerkers. Wij bedanken onze medewerkers voor hun inzet en betrokkenheid.

Het aantal medewerkers steeg in 2016 van 372 fte naar 378 fte. Er zijn 32 nieuwe medewerkers bij Klaverblad Verzekeringen begonnen en 23 medewerkers vertrokken. Eén daarvan ging met pensioen.

Zoetermeer, 13 april 2017

Directie

Governance

GOVERNANCE

Het begrip governance bestrijkt het besturen en beheersen van ondernemingen en het houden van toezicht daarop. Klaverblad Verzekeringen hecht veel waarde aan een goede governance. Zij heeft haar bedrijfsvoering zo ingericht dat die gewaarborgd is. In haar bedrijfsvoering weegt zij de belangen van alle stakeholders, waaronder de belangen van de klanten, evenwichtig af. In dit hoofdstuk geeft Klaverblad Verzekeringen duidelijkheid over de inrichting van haar governance.

JURIDISCHE STRUCTUUR KLAVERBLAD VERZEKERINGEN

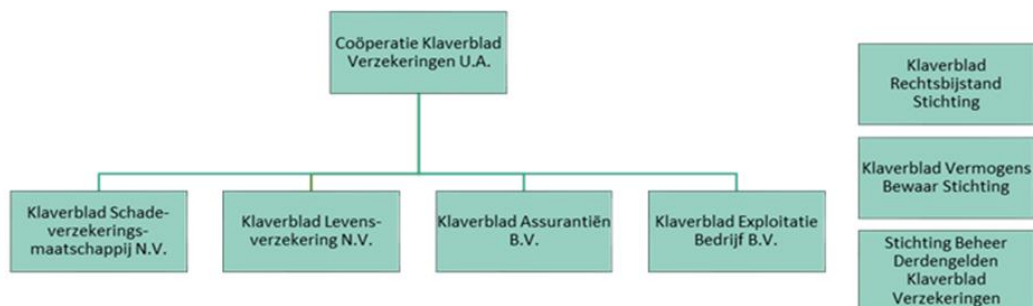
Algemeen

Klaverblad Verzekeringen is een verzekeringsgroep en bestaat uit meerdere juridische entiteiten. Aan het hoofd van de verzekeringsgroep staat Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A., hierna 'de Coöperatie'. Daaronder vallen twee verzekeringsmaatschappijen en twee besloten vennootschappen.

In organisatorisch opzicht vormt de groep één geheel. Alle medewerkers van de groep zijn in dienst van de Coöperatie en zijn uiteindelijk verantwoording verschuldigd aan de directie daarvan. Voor zover werknemers zich, bij het vervullen van hun taak, onafhankelijk van deze directie op moeten kunnen stellen, is dat gewaarborgd door middel van beleid (charters) en reglementen.

De Coöperatie draagt zorg voor de governance van de gehele groep.

De juridische structuur ziet er schematisch als volgt uit:

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

De Coöperatie heeft leden. Dit zijn natuurlijke en rechtspersonen die een verzekering bij een van de verzekeringsmaatschappijen van de verzekeringsgroep hebben afgesloten.

Op de Coöperatie is het verplichte structuurregime van toepassing. Op grond daarvan heeft zij een directie en een raad van commissarissen. De algemene vergadering van leden (ledenvergadering) benoemt directeuren en commissarissen op basis van een voordracht van de raad van commissarissen. Ook stelt zij de jaarrekening vast. De ledenvergadering heeft geen wettelijke taak bij het besturen van de Coöperatie of het toezicht hierop. De ledenvergadering vindt jaarlijks in het voorjaar plaats. Zo nodig kunnen ook extra ledenvergaderingen worden gehouden. De ledenvergadering wordt bijeengeroepen door advertenties in twee landelijke dagbladen.

In de statuten van de Coöperatie zijn zaken als omvang, samenstelling, taken en bevoegdheden van de directie en van de raad van commissarissen vastgelegd. Ook bevatten de statuten regels met betrekking tot de ledenvergadering. Op voorstel van de directie of van de raad van commissarissen kan de ledenvergadering besluiten de statuten te wijzigen. Hiervoor is een tweederde meerderheid nodig.

Dochterondernemingen

De Coöperatie is enig aandeelhoudster van de volgende dochterondernemingen.

- Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. is verantwoordelijk voor de uitvoering van het schadeverzekeringsbedrijf.
- Klaverblad Levensverzekering N.V. is verantwoordelijk voor de uitvoering van het levensverzekeringsbedrijf.
- Klaverblad Assurantiën B.V. bemiddelt in schadeverzekeringen van Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V.
- Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V. exploiteert kantoorgebouwen waaronder het kantorencomplex van Klaverblad Verzekeringen.

De directie en de raad van commissarissen van de Coöperatie vormen tevens de directie en de raad van commissarissen van de twee verzekeringsmaatschappijen (personele unie).

Stichtingen

Klaverblad Verzekeringen heeft verder nog banden met drie van haar onafhankelijke stichtingen.

- Klaverblad Rechtsbijstand Stichting is verantwoordelijk voor de uitvoering van de rechtsbijstand voor verzekerden van Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. en zij maakt daarbij gebruik van door de Coöperatie beschikbaar gestelde faciliteiten.
- Klaverblad Vermogens Bewaar Stichting houdt zich bezig met het bewaren van vermogensbestanddelen van de verzekeringsgroep en het houden van toezicht op het beheer daarvan.
- De Stichting Beheer Derdengelden Klaverblad Verzekeringen heeft als doel het ontvangen, beheren en overdragen van gelden en andere vermogensbestanddelen ten behoeve van andere rechthebbenden dan (advocaten in loondienst van) Klaverblad Verzekeringen.

BESTUUR, TOEZICHT EN VERANTWOORDING

Directie

Klaverblad Verzekeringen wordt bestuurd door één statutaire directie die eindverantwoordelijk is voor de totale gang van zaken binnen Klaverblad Verzekeringen. De statutaire directie bestaat uit ten minste twee personen.

De besluitvorming binnen de directie is collegiaal, er is geen onderlinge gezagsverhouding. De directie is als geheel verantwoordelijk voor het gevoerde beleid. De onderlinge verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen de directieleden ligt vast in het Directiereglement dat is gepubliceerd op de website van Klaverblad Verzekeringen.

De directie bepaalt als enige het dagelijks beleid van Klaverblad Verzekeringen. Directieleden worden voor onbepaalde tijd benoemd door de ledenvergadering uit een bindende voordracht door de raad van commissarissen. De betrouwbaarheid van directieleden is getoetst door Klaverblad Verzekeringen zelf en door de Nederlandsche Bank; deze staat buiten twijfel. Directieleden beschikken over de kennis en vaardigheden en het professionele gedrag die volgens regelgeving en maatschappelijke opvattingen noodzakelijk zijn om als bestuurder van een verzekeringsmaatschappij te kunnen functioneren. In Wet Bestuur en Toezicht is onder meer een bepaling opgenomen omtrent de evenwichtige verdeling van zetels in het bestuur tussen mannen en vrouwen. Wij vinden dit een belangrijke regel maar gezien de proportionaliteit is de uitvoering hiervan lastig. De bepaling in de wet wordt meegewogen op het moment dat benoeming van een directielid aan de orde is.

Om de juiste samenstelling van de directie en de geschiktheid van directeuren te waarborgen hanteren de raad van commissarissen en de directie bij een vacature een vastgelegde procedure, een geschiktheidsmatrix en een profielschets.

Raad van commissarissen

De raad van commissarissen houdt toezicht op het beleid van de directie en op de algemene gang van zaken binnen Klaverblad Verzekeringen. Hij staat de directie met raad terzijde.

De taken en verantwoordelijkheden van de raad zijn vastgelegd in het Reglement raad van commissarissen dat op de website van Klaverblad Verzekeringen is gepubliceerd.

De raad van commissarissen streeft naar een omvang van vier leden. Commissarissen worden voor een periode van vier jaar benoemd door de ledenvergadering uit een voordracht van de raad. Vooraf wordt de geschiktheid van de commissarissen getoetst door Klaverblad Verzekeringen zelf en de Nederlandsche Bank.

Om de juiste samenstelling van de raad en de geschiktheid van commissarissen te waarborgen hanteert de raad bij een vacature een vastgelegde procedure, een geschiktheidsmatrix, een profielschets en een introductieprogramma voor nieuwe commissarissen. In geval van een voorgenomen (her)benoeming beoordeelt de Nederlandsche Bank de geschiktheid van commissarissen. Er is geen evenwichtige verdeling tussen mannen en vrouwen. De evenwichtige verdeling wordt meegewogen bij het invullen van een vacature.

De raad van commissarissen evalueert jaarlijks zijn functioneren. Eenmaal in de drie jaar doet de raad dit met externe begeleiding. De raad evalueert daarnaast jaarlijks het functioneren van de directie.

Auditcommissie

De raad van commissarissen heeft een auditcommissie ingesteld. De commissie bestaat uit ten minste twee leden, waaronder een voorzitter. Alle leden van de commissie moeten lid zijn van de raad van commissarissen. De commissie bereidt eventuele besluitvorming van de raad voor en adviseert op het gebied van financiële verslaggeving, de aanbevelingen van de sleutelfuncties, te weten actuarieel, compliance, interne audit en risicomanagement en de relatie met de externe accountant.

Permanente educatie directeuren en commissarissen

Directieleden en commissarissen van Klaverblad Verzekeringen volgen een permanent educatieprogramma. In de procedure Permanente educatie directeuren en de procedure Permanente educatie commissarissen is de educatie nader vormgegeven.

De directie en de raad van commissarissen stellen zelf de inhoud en het programma van de permanente educatie vast. De voorzitter van de raad van commissarissen ziet toe op de permanente educatie. De educatie heeft betrekking op relevante ontwikkelingen binnen Klaverblad Verzekeringen, de financiële sector in het algemeen en de verzekeringssector in het bijzonder, op corporate governance in het algemeen en die van de financiële sector in het bijzonder, op de zorgplicht tegenover de klant, integriteit, risicomanagement, financiële verslaggeving, beloningsbeleid en audit.

De educatie bestaat onder meer uit door professionele opleidingsinstituten verzorgde trainingen en/of opleidingen. Daartoe wordt aangesloten bij het Programma deskundigheidsbevordering dat Nyenrode Business Universiteit in samenwerking met het Verbond van Verzekeraars aanbiedt.

De directievoorzitter rapporteert jaarlijks aan de raad van commissarissen over het te volgen en gevolgde educatieprogramma van de directieleden. De raad van commissarissen evalueert jaarlijks zijn eigen educatie.

Afleggen van verantwoording

In het jaarverslag legt de directie jaarlijks verantwoording af over het door haar gevoerde beleid, de financiële resultaten en de governance van Klaverblad Verzekeringen. Het jaarverslag geeft ook inzicht in de beloning van directieleden en commissarissen en de achterliggende systematiek.

INTEGERE EN BEHEERSTE BEDRIJFSVOERING

Algemeen

Klaverblad Verzekeringen hecht veel waarde aan een aantoonbaar integere en beheerste bedrijfsvoering. Het maken van plannen, voorkomen van ‘verkeerde prikkels’, verkopen van ‘eerlijke’ producten, het afleggen van verantwoording en toezicht ziet zij hierbij als vanzelfsprekende elementen.

Bedrijfscultuur

Een gezonde en integere bedrijfscultuur is een belangrijke voorwaarde voor een goede bedrijfsvoering. De bedrijfscultuur van Klaverblad Verzekeringen kenmerkt zich door een 'no-nonsense'-mentaliteit. Iedere medewerker heeft een belangrijke rol in de bedrijfsvoering en draagt daarmee bij aan de doelstellingen van Klaverblad Verzekeringen. Medewerkers voelen zich sterk met Klaverblad Verzekeringen verbonden en ook de onderlinge verbondenheid is groot. Er heerst een risicomijdende cultuur. Integriteit is binnen onze bedrijfscultuur erg belangrijk. Centraal staat dat we ons loyaal aan de regels houden. Leidinggevend worden gestimuleerd om het goede voorbeeld te geven.

De directieleden, de leden van de raad van commissarissen en de medewerkers van Klaverblad Verzekeringen hebben een eed of een belofte conform de Regeling eed of belofte financiële sector afgelegd. Hiermee zweren of beloven zij onder andere dat zij:

- hun functie integer en zorgvuldig uitoefenen;
- een zorgvuldige afweging zullen maken tussen alle belangen die bij de onderneming betrokken zijn en dat zij in die afweging het belang van de klant centraal stellen;
- zich zullen gedragen naar de wetten, reglementen en gedragscodes die op hen van toepassing zijn.

Verkeerde prikkels

Klaverblad Verzekeringen acht het uitgesloten dat de directieleden en medewerkers door haar beloningsbeleid worden aangezet tot het nemen van risico's van materiële betekenis.

Klaverblad Verzekeringen hanteert een gematigd beloningsbeleid en gaat zeer terughoudend om met variabele beloning. Er zijn geen (groepen) medewerkers met een variabele component in het beloningspakket. Hiermee voldoet het beloningsbeleid aan de Regeling Beheerst Beloningsbeleid.

In het verslagjaar 2016 is in het kader van ontslaguitkeringen en demotievergoedingen een bedrag van € 1.002.000 ten laste van het resultaat gebracht. Bij Klaverblad Verzekeringen zijn er geen personen werkzaam, die een totale jaarlijkse beloning van € 1 miljoen of meer ontvangen.

Op de website van Klaverblad Verzekeringen is een samenvatting van het beloningsbeleid gepubliceerd.

Productontwikkelproces

Klaverblad Verzekeringen sluit verzekeringsovereenkomsten met particulieren en het midden- en kleinbedrijf. Zij wil 'eerlijke verzekeringen' aanbieden, dat wil zeggen verzekeringen die klanten werkelijk nodig hebben. Klaverblad Verzekeringen heeft daarom bij het ontwikkelen en onderhouden van producten zorg voor het klantbelang. Producten moeten kostenefficiënt, nuttig, veilig en begrijpelijk zijn en blijven. Om deze zorg te waarborgen hanteert Klaverblad Verzekeringen een productgoedkeurings- en productevaluatieproces. Deze processen zorgen ervoor dat een product (in ontwikkeling) op meerdere momenten aantoonbaar wordt getoetst aan interne en externe eisen. De processen voorzien in betrokkenheid van de functies marketing, risicomanagement, juridische zaken, compliance en actuariel. De definitieve goedkeuring van een product ligt te allen tijde bij de directie.

TOEZICHT

INTERN TOEZICHT

Klaverblad Verzekeringen organiseert haar interne toezicht zodanig dat er sprake is van voldoende 'checks en balances'. Naast het toezicht door de raad van commissarissen heeft Klaverblad Verzekeringen vier sleutelfuncties die onafhankelijk van de bedrijfsvoering speciale aandacht hebben voor het waarborgen van een integere en beheerste bedrijfsvoering.

De risicomanagementfunctie heeft als taak het vormgeven en onderhouden van en toezicht houden op het risicomanagement binnen Klaverblad Verzekeringen. De actuariële functie is verantwoordelijk voor de beoordeling van de actuariële werkzaamheden en advisering aan de directie over actuariële modellen, aannames en methodieken. De compliancefunctie houdt toezicht op de naleving van voor Klaverblad Verzekeringen relevante wet- en regelgeving. De interne auditfunctie voert binnen Klaverblad Verzekeringen audits uit. Zij ziet erop toe dat de juiste beheersingsmethodes worden ingezet en dat die ook juist worden toegepast.

Om ervoor te zorgen dat binnen de functies voldoende kennis, ervaring en vaardigheden beschikbaar zijn, heeft Klaverblad Verzekeringen voor iedere functie een profielschets vastgesteld en worden de aanwezige kennis, ervaring en vaardigheden binnen iedere functie gemonitord. Een medewerker van een sleutelfunctie moet betrouwbaar zijn. Zowel Klaverblad Verzekeringen zelf als de Nederlandsche Bank zijn bij de betrouwbaarheidstoetsing betrokken.

EXTERN TOEZICHT

De Nederlandsche Bank is belast met het zogenoemde prudentieel toezicht. Haar toezicht betreft de solvabiliteit en de liquiditeit en een beheerste en integere bedrijfsvoering van Klaverblad Verzekeringen.

De Autoriteit Financiële Markten is belast met het toezicht op het gedrag van en de informatieverstrekking op de financiële markten. Haar toezicht op Klaverblad Verzekeringen betreft met name de informatieverstrekking aan verzekeringnemers, het zaken doen met deskundige en betrouwbare assurantieadviseurs en het handelen in effecten.

De externe accountant controleert in hoeverre de jaarrekeningen van de Coöperatie en haar verzekeringsdochters een getrouw beeld geven van de financiële resultaten en van de grootte en de samenstelling van het vermogen.

RISICOMANAGEMENT

Risicomanagement moet ertoe bijdragen dat Klaverblad Verzekeringen haar kerndoelen haalt. Risicomanagement is onderverdeeld in strategisch risicomanagement en doorlopende risicobeheersing.

Strategisch risicomanagement is het domein van de directie en de raad van commissarissen van Klaverblad Verzekeringen en maakt onderdeel uit van de jaarlijkse planningscyclus. Het proces is beschreven in het beleid Inrichting risicomanagement. De risicomanagementfunctie is verantwoordelijk voor een goede uitvoering van het proces. Met de uitvoering van deze cyclus stelt de directie jaarlijks de risicobereidheid vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de uitkomsten van de ORSA-rapportage en de risicorapportages van het voorgaande jaar. De directie bespreekt de risicobereidheid met de raad van commissarissen. Eventuele besluiten die strekken tot wijziging van de risicobereidheid worden ook met de raad besproken. De raad ziet er op strategisch niveau op toe dat bedrijfsactiviteiten, kapitaalallocatie en liquiditeitsbeslag in algemene zin in overeenstemming zijn met de risicobereidheid. De uitkomst van het proces is een nieuw bedrijfsplan met een planningsperiode van vijf jaar.

Doorlopende risicobeheersing gebeurt primair door de risico-eigenaren. De risicomanagementfunctie is verantwoordelijk voor de monitoring van de beheersing van de belangrijkste risico's.

De risicomanagementfunctie coördineert de jaarlijkse planningscyclus waar het strategisch risicomanagement en de ORSA deel van uitmaken en ondersteunt de organisatie bij het effectief uitvoeren van de doorlopende risicobeheersing.

De risicomanagementfunctie rapporteert ieder kwartaal aan de directie en de raad van commissarissen. Iedere maand rapporteert zij aan de directie via een risicodashboard over de belangrijkste risico's en eventuele mitigerende maatregelen. Ook rapporteert zij aan de directie over onderzoeksbevindingen en incidentele situaties waarin een (dreigende) overschrijding van de risicobereidheid speelt of heeft gespeeld.

De opzet en uitvoering van de risicomanagementfunctie kan onderworpen worden aan een onafhankelijke toetsing door de interne auditfunctie. Deze toetsing heeft mede tot doel de werking van de risicomanagementfunctie vast te stellen en een onaanvaardbare vermenging van uitvoerende en toezichthoudende taken van de risicomanagementfunctie te voorkomen.

ACTUARIEEL

De actuariële organisatie moet ertoe bijdragen dat Klaverblad Verzekeringen financieel gezond blijft en haar financiële verplichtingen kan nakomen. De actuariële functie draagt zorg voor adequate actuariële modellen en methodieken en beoordeelt en toetst de technische voorzieningen. De actuariële functie beperkt zich tot beoordelende, adviserende en toetsende taken.

De actuariële functie adviseert de directie over de algehele gedragslijn voor het aangaan van verzekeringstechnische verplichtingen en de adequaatheid van herverzekeringsregelingen. Zij verzorgt minimaal jaarlijks een rapportage waarin verslag wordt gedaan van de uitgevoerde taken en de resultaten daarvan. Zij draagt ertoe bij dat het risk managementsysteem doeltreffend wordt toegepast, vooral op het gebied van risicomodellering die aan kapitaaleisen ten grondslag ligt. De taken en verantwoordelijkheden van de actuariële functie zijn vastgelegd in het document 'Inrichting actuariële organisatie'.

De actuariële functie rapporteert ieder kwartaal aan de directie en de raad van commissarissen over de uitvoering van haar werkzaamheden. Tussentijds rapporteert zij aan de directie over onderzoeksbevindingen en incidentele situaties waarin zij bevindingen heeft.

De opzet en uitvoering van de actuariële functie kunnen onderworpen worden aan een onafhankelijke toetsing door de interne auditfunctie. Deze toetsing heeft mede tot doel de werking van de actuariële functie vast te stellen en een onaanvaardbare vermenging van uitvoerende en toezichthoudende taken op actuariel gebied te voorkomen.

COMPLIANCE

Compliancefunctie

De compliancefunctie heeft als doel het bevorderen en bewaken van een integere en beheerste bedrijfsvoering en van een goede reputatie van Klaverblad Verzekeringen. De taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de compliancefunctie liggen vast in het Beleid Compliance. Het gaat onder andere om de volgende taken en verantwoordelijkheden:

- het signaleren en documenteren van wijzigingen in externe wet- en regelgeving;
- het bewaken van de implementatie hiervan en het hierbij zo nodig geven van adviezen;
- het toetsen van de naleving van externe wet- en regelgeving en de juiste vertaling daarvan naar interne regels;
- het toetsen van de naleving van interne regels;
- het binnen Klaverblad Verzekeringen creëren van bewustwording ten aanzien van het bestaan van regels en het belang van de naleving ervan.

De compliancefunctie rapporteert ieder kwartaal aan de directie en de raad van commissarissen over de uitvoering van haar werkzaamheden. Ook rapporteert zij aan de directie over onderzoeksbevindingen en incidentele situaties waarin (dreigende) niet-naleving van regels speelt of heeft gespeeld.

De opzet en uitvoering van de compliancefunctie kan onderworpen worden aan een onafhankelijke toetsing door de interne auditfunctie. Deze toetsing heeft mede tot doel de werking van de compliancefunctie vast te stellen en een onaanvaardbare vermenging van uitvoerende en toezichthoudende taken van de compliancefunctie te voorkomen.

Integriteitsbeleid

Klaverblad Verzekeringen streeft ernaar integer te handelen en verstaat onder 'integriteit' dat Klaverblad Verzekeringen betrouwbaar, eerlijk en transparant is, belangenverstrengeling voorkomt, haar klanten zorgvuldig behandelt en haar medewerkers en relaties met respect behandelt. Klaverblad Verzekeringen heeft haar belangrijkste gedragsregels vastgelegd in een Integriteitsbeleid. Dit beleid is verder uitgewerkt in bedrijfsdocumentatie zoals de Procedure Ontvangen van geschenken, de Procedure Betrouwbaarheidstoetsing en het Directiereglement.

Compliance en klokkenluidersregeling

Om naleving van regels zoveel mogelijk te waarborgen, hanteert Klaverblad Verzekeringen een compliancestructuur die zij heeft vastgelegd in een door de directie goedgekeurd compliancebeleid. Dit beleid maakt voor interne en externe partijen duidelijk hoe binnen Klaverblad Verzekeringen moet worden omgegaan met regels.

De directie is eindverantwoordelijk voor het compliant zijn van Klaverblad Verzekeringen met de voor haar geldende regels. Voor een bedrijfsvoering die voldoet aan alle regels is echter ook de actieve en loyale medewerking van alle lagen van de organisatie nodig. In eerste instantie ziet het eerstelijnsmanagement erop toe dat medewerkers de regels naleven. De compliancefunctie bevordert en controleert dit en rapporteert hierover aan de directie.

Een medewerker die vaststelt dat in strijd met interne of externe regels wordt gehandeld, kan daarover een klacht indienen bij het interne klachtenloket conform de Procedure Interne klachten. Dit optreden kan nooit aanleiding geven tot enige aantasting van zijn (rechts)positie binnen Klaverblad Verzekeringen, ook niet tot een vermindering van zijn vooruitzichten. De directie ziet erop toe dat van een dergelijke aantasting geen sprake is.

INTERNE AUDIT

De directie heeft binnen Klaverblad Verzekeringen een interne auditfunctie ingesteld. De taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de interne auditfunctie liggen vast in het Beleid Interne audit Klaverblad Verzekeringen. De interne auditfunctie valt rechtstreeks onder de directie.

Het doel van de interne auditfunctie is het verschaffen van aanvullende zekerheid met betrekking tot de opzet, bestaan en werking van het systeem van interne beheersing en de betrouwbaarheid van de financiële en niet-financiële rapportages aan het bestuur en de raad van commissarissen van Klaverblad Verzekeringen op een objectieve en onafhankelijke manier. Door middel van een systematische, gedisciplineerde aanpak helpt de interne auditfunctie de effectiviteit van de processen te evalueren en te verbeteren. De interne auditfunctie draagt hierdoor bij aan het realiseren van de doelstellingen die Klaverblad Verzekeringen voor ogen heeft.

De activiteiten van de interne auditfunctie kunnen bestaan uit zekerheidsverschaffende en adviesverlenende activiteiten, waarbij de nadruk ligt op zekerheidsverschaffende activiteiten. De interne auditfunctie richt zich op de gehele Klaverblad Verzekeringsgroep en/of onderdelen hiervan.

Interne audit toetst periodiek de opzet en de werking van de andere drie sleutelfuncties. Deze toetsing heeft mede tot doel de werking van de betreffende sleutelfunctie vast te stellen en een onaanvaardbare vermenging van uitvoerende en toezichthoudende taken te voorkomen.

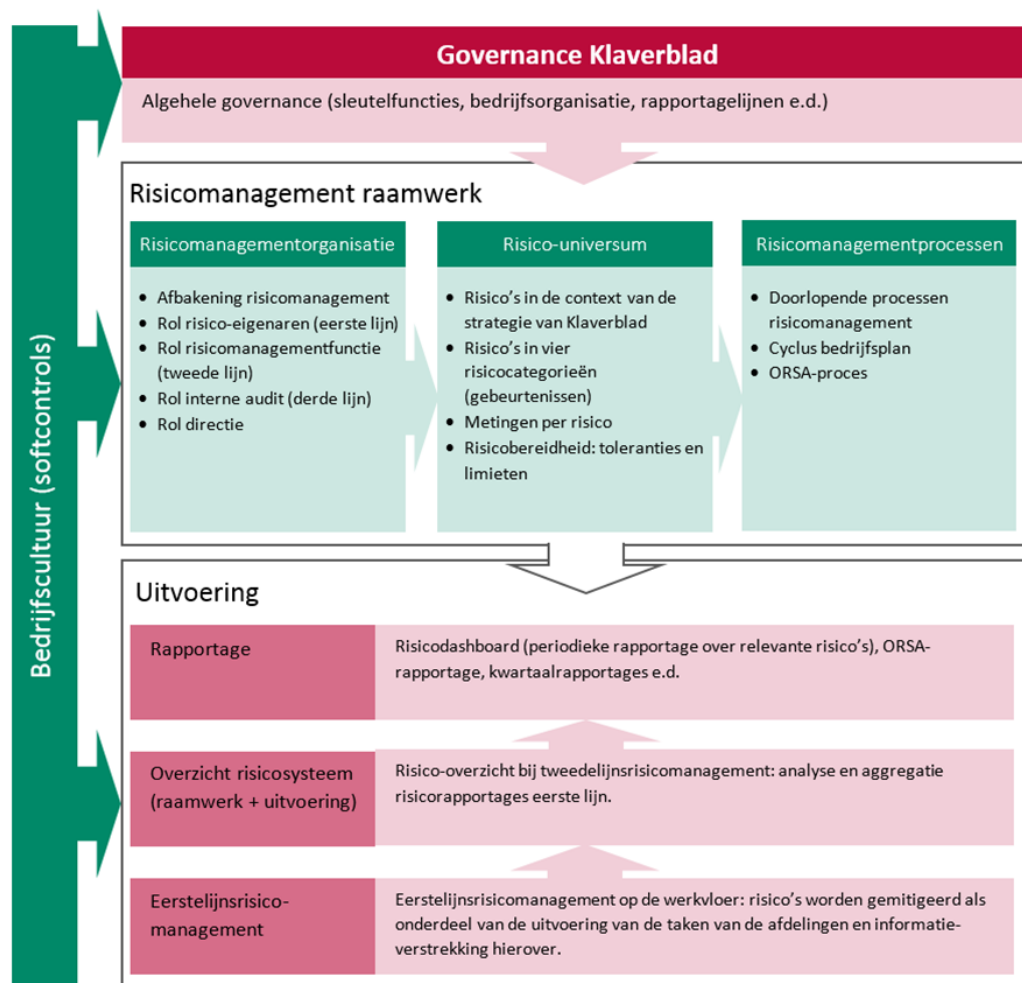
De interne auditfunctie heeft rechtstreeks overleg met de raad van commissarissen. Daarnaast rapporteert zij elk kwartaal aan de directie en de raad van commissarissen. In deze rapportage rapporteert zij ten aanzien van algemene ontwikkelingen in relatie tot haar functie, de uitvoering van haar werkzaamheden (zowel financial audit als operational audit) en de stand van zaken bij de opvolging van aanbevelingen die zij zelf, een andere sleutelfunctie, de externe accountant of een toezichthouder heeft uitgebracht. Tussentijds rapporteert zij aan de directie over onderzoeksbevindingen en incidentele situaties waarin zij bevindingen heeft.

Bij het uitvoeren van audits en het monitoren van de opvolging van aanbevelingen wordt de interne auditfunctie niet beïnvloed door instructies van het management en/of de directie.

Inrichting risicomanagement

HET RISICOMANAGEMENTSYSTEEM VAN KLAVERBLAD VERZEKERINGEN

Het risicomanagementsysteem ligt aan de basis voor het risicogebaseerde handelen van Klaverblad Verzekeringen. Het systeem geldt voor alle entiteiten van Klaverblad Verzekeringen. Hieronder staat een schematische weergave van de inrichting van ons risicomanagementsysteem.

Figuur 1 Risicomanagementsysteem Klaverblad Verzekeringen

Het risicomanagementsysteem van Klaverblad Verzekeringen bestaat uit vier componenten.

1. **Bedrijfscultuur:** De heersende bedrijfscultuur is een belangrijk onderdeel van het risicomanagement. Integriteit is belangrijk. Leidinggevend worden gestimuleerd om het goede voorbeeld te geven. Medewerkers voelen zich sterk met Klaverblad Verzekeringen verbonden en ook de onderlinge verbondenheid is groot. Er heerst een risicomijdende cultuur. Risico-zoekend gedrag wordt zeker niet gestimuleerd. Klaverblad Verzekeringen kent bijvoorbeeld geen variabele beloning. Centraal staat dat we ons loyaal aan de regels houden. Het zijn vooral dit soort 'soft-controls' waarmee we onze bedrijfscultuur beïnvloeden. De bedrijfscultuur heeft grote invloed op de drie andere componenten van het risicomanagement.
2. **Governance:** Dit is de algehele governance zoals die bij Klaverblad Verzekeringen is ingericht. Dit heeft betrekking op de inrichting van de hiërarchie (rollen directie, raad van commissarissen, sectorhoofden, afdelingshoofden), op de inrichting van de sleutelfuncties en op de rapportages over de uitvoering van de werkzaamheden. Informatie over de risico's die relevant zijn voor de uitvoering en over de beheersmaatregelen daarvoor maken hier onderdeel van uit. De governance bij Klaverblad Verzekeringen is beschreven in het document 'Governance Klaverblad Verzekeringen'.
3. **Risicomanagement raamwerk:** De derde component is het risicomanagement raamwerk van Klaverblad Verzekeringen. Dit raamwerk bevat de opzet van het risicomanagement bij Klaverblad Verzekeringen en is speciaal voor Klaverblad Verzekeringen op maat gemaakt. Het risicoraamwerk bestaat uit drie onderdelen.
 - a. **De risicomanagementorganisatie:** Dit is een beschrijving van de taken en verantwoordelijkheden voor risico-eigenaren, risicomanagementfunctie, interne audit en directie.
 - b. **Het risico-universum:** Dit is een overzicht van de risico's die voor Klaverblad Verzekeringen relevant zijn. Deze risico's zijn gecategoriseerd in vier categorieën gebeurtenissen. Bij elk risico is aangegeven welke metingen we doen om het risico te monitoren. Het risico-universum bevat ook de risicobereidheid: een beschrijving van de uitgangspunten en een overzicht van de risicotoleranties en -limieten.
 - c. **De risicomanagementprocessen:** Dit onderdeel bestaat uit de richtlijnen die nodig zijn om het risicomanagementsysteem effectief te laten functioneren. De twee belangrijkste processen zijn het doorlopende risicomanagementproces dat leidt tot invulling van het risicodashboard en het ORSA-proces dat leidt tot een ORSA-rapportage.

4. Uitvoering: De uitvoering betreft de werking van het risicoraamwerk in de organisatie en wordt in meer detail uitgewerkt in operationele richtlijnen en procedures. Uitvoering heeft de volgende onderdelen.
- a. Eerstelijnsrisicomanagement op de werkvloer. De werkzaamheden die door afdelingen op de werkvloer worden gedaan, gebeuren binnen kaders die door de directie en de sectorhoofden zijn gesteld. De risico's dat deze kaders worden overschreden, worden primair door deze afdelingen zelf beheerst en zo nodig gemitigeerd. Hierover informeren afdelingshoofden hun sectorhoofd en sectorhoofden informeren de risicomanagementfunctie.
 - b. Risico-overzicht door tweedelijnsrisicomanagement. De risicomanagementfunctie zorgt voor een totaaloverzicht van de risico's uit het risico-universum door de informatie van de afdelingen en sectoren te analyseren en samen te voegen. Daarbij let zij ook op correlatie en diversificatie van risico's. Zo nodig adviseert zij de directie over maatregelen om risico's te mitigeren. De risicomanagementfunctie zorgt er ook voor dat het risico-universum actueel blijft en de risicomanagementorganisatie en -richtlijnen periodiek worden geëvalueerd en zo nodig geüpdatet.
 - c. Rapportage. Via het risicodashboard wordt de directie periodiek geïnformeerd over de risico's die voor Klaverblad Verzekeringen relevant zijn. Met het ORSA-proces en de daaruit voortvloeiende ORSA-rapportage houdt de directie zich bezig met de kwalitatieve en kwantitatieve resultaten van de prospectieve beoordeling van risico's in relatie tot de kapitaalpositie van Klaverblad Verzekeringen. Daarnaast maakt de risicomanagementfunctie elk kwartaal een rapportage voor directie en raad van commissarissen.

RISICO-UNIVERSUM KLAVERBLAD VERZEKERINGEN

Doelen bij Klaverblad Verzekeringen en risicomanagement

De missie en de doelstellingen van Klaverblad Verzekeringen zijn beschreven in het document 'Missie, kerndoelstelling en strategie Klaverblad Verzekeringen'. De volgende kernpunten komen hierin naar voren.

Het primaire doel van Klaverblad Verzekeringen is verzekeren: risico's overnemen die klanten zelf niet kunnen dragen. Klaverblad Verzekeringen wil verzekeringen aanbieden die gericht zijn op het beschermen van reële belangen van verzekeringsconsumenten. Daarbij vindt Klaverblad Verzekeringen het belangrijk om verzekeringstechnisch verantwoord te handelen. Klaverblad Verzekeringen richt zich op gewoon goede verzekeringen voor brede doelgroepen (particulieren en het midden- en kleinbedrijf).

Klaverblad Verzekeringen vindt het van het grootste belang om haar financiële verplichtingen na te komen. Iedere klant moet krijgen waar hij recht op heeft. Niet meer maar ook niet minder. Daarbij wil Klaverblad Verzekeringen een goede dienstverlening realiseren. De waardestrategie¹ die Klaverblad Verzekeringen heeft gekozen is 'operational excellence'. Het uitgangspunt is dat wij een goede service bieden en daarvoor strakke termijnen hanteren.

Klaverblad Verzekeringen wil dit alles realiseren vanuit een zelfstandige positie zodat zij onafhankelijk kan opereren, met een eigen koers, consistent en gericht op de lange termijn. Voorwaarde daarvoor is dat Klaverblad Verzekeringen financieel gezond blijft. Dat betekent dat jaarlijks een redelijk (technisch) resultaat behaald moet worden en dat op langere termijn groei noodzakelijk is.

Het risicomanagement (beheersing van risico's) moet ertoe bijdragen dat Klaverblad Verzekeringen deze kerndoelen haalt. Ten behoeve van het risicomanagement heeft Klaverblad Verzekeringen haar kerndoelen vertaald in vier doelstellingen. Deze doelstellingen zijn voorwaarden om de kerndoelen te kunnen behalen. De vier doelstellingen staan in volgorde van belang².

1. Financieel gezond blijven. Financieel moeten we gezond zijn en gezond blijven, anders kunnen we niet zelfstandig blijven en onze financiële verplichtingen nakomen.
2. Efficiënte, effectieve en beheerste bedrijfsvoering. Onze bedrijfsvoering moet goed zijn en goed blijven als we aan onze klanten een goede dienstverlening willen bieden.
3. Handhaven van de goede reputatie van Klaverblad Verzekeringen. Onze reputatie moet goed blijven en passen bij onze manier van werken, anders willen anderen niet met ons samenwerken.
4. Realiseren van commerciële ambities. We moeten commercieel goed presteren om winst te maken en te kunnen groeien.

¹ Theorie waardestrategieën van Tracey en Wiersema

² De volgorde is van belang voor het geval doelstellingen met elkaar strijden en heeft geen betekenis voor onze risicobereidheid.

Categorieën gebeurtenissen

De indeling van risico's (= kansen) is gebaseerd op de verschillende categorieën gebeurtenissen waarop deze kansen betrekking hebben. We onderscheiden vier categorieën gebeurtenissen en daarmee ook vier categorieën risico's. Voor de indeling van risico's gaan we uit van de gebeurtenissen en niet van de oorzaken en de gevolgen daarvan.

Figuur 2 Categorieën gebeurtenissen

Klaverblad Verzekeringen kent de volgende categorieën risico's.

1. Verzekeringstechnische risico's: risico's die samenhangen met gebeurtenissen van verzekeringstechnische aard en daarmee op onze verzekeringsverplichtingen. Denk aan een ongewenste samenstelling van de verzekeringsportefeuille of het optreden van calamiteiten die een grote schadelast tot gevolg hebben.
2. Financiële risico's: dit zijn risico's die samenhangen met financiële gebeurtenissen, zoals veranderingen van aandelen- en obligatiekoersen en (markt)rentes.
3. Marktbenaderingsrisico's: risico's op gebeurtenissen die betrekking hebben op marketing en distributie in de verzekeringsmarkt zoals het teruglopen van het belang van het intermediair en de opkomst van alternatieve producten voor verzekeringsproducten.
4. Operationele gebeurtenissen: risico's die samenhangen met de uitvoering van processen binnen Klaverblad Verzekeringen, zoals verlies door inadequate of falende interne processen zoals verzekeringstechnische, financiële en IT-processen, een tekort aan (gekwificeerd) personeel en het niet voldoen aan wet- en regelgeving.

Bij de indeling in categorieën is rekening gehouden met onze eisen op het gebied van beheersing, eenvoud/overzicht, toepasbaarheid, volledigheid en het standaardmodel Solvency Capital Requirement (hierna “SCR”) uit Solvency II.

Metten van risico's

De risico's die voor Klaverblad Verzekeringen relevant zijn vormen het risico-universum. Deze risico's zijn gecategoriseerd naar de vier categorieën gebeurtenissen. Om risico's te monitoren voert Klaverblad Verzekeringen metingen uit. De metingen worden uitgevoerd op verschillende processen, zoals bijvoorbeeld risicokapitaal, aantallen (aanvragen, incidenten, fouten), verhoudingen (meestal uitgedrukt in percentages) et cetera.

Klaverblad Verzekeringen voert een 'totaalmeting' uit van alle financiële risico's: de solvabiliteitspositie. Deze wordt afgezet tegen de Eigen Berekening Benodigd Kapitaal (hierna “EBBK”) en de SCR. De EBBK is een interne norm voor de solvabiliteitspositie. In deze meting worden alle financiële gebeurtenissen meegenomen. De metingen worden uitgevoerd per entiteit.

Risicobereidheid

Klaverblad Verzekeringen heeft haar risicobereidheid uitgewerkt in het Beleid Risico's welke onderdeel is van het risicodashboard. Voor elke gebeurteniscategorie is beschreven welke risicobereidheid er wordt gehanteerd. De risicobereidheid is gekoppeld aan de doelstellingen die Klaverblad Verzekeringen ten behoeve van het risicomanagement heeft vastgesteld.

Binnen elke gebeurteniscategorie zijn per risico-meting grenswaarden bepaald. Zo'n grenswaarde is een punt (een vaste waarde) op de schaal die wordt gebruikt om het risico te meten. Door deze grenswaarden ontstaan er per meting een aantal zones op de schaal. Deze zones krijgen een kleur afhankelijk van de risicobereidheid bij het risico. Er zijn drie kleuren:

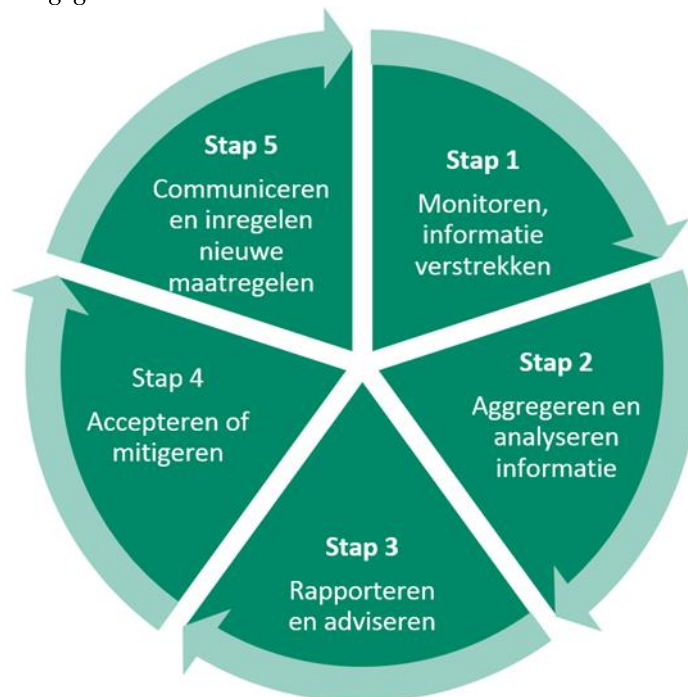
1. Groene zone. Geen bijzonderheden. 'Business as usual'.
2. Gele zone. Verhoogde aandacht van de directie. De directie laat zich informeren over de wenselijkheid en mogelijkheden om terug te keren naar de groene zone. Indien wenselijk onderneemt zij hiertoe actie. Deze zone wordt ook wel de tolerantie genoemd.
3. Rode zone. Actie door de directie. De directie onderneemt actie om zo spoedig mogelijk terug te keren naar een situatie binnen de risicobereidheid.

Een meting vormt een punt in één van de drie zones, en afhankelijk van de zone wordt al dan niet actie ondernomen.

RISICOMANAGEMENTPROCESSEN

Risicomanagementproces doorlopende risicobeheersing

In onderstaand figuur is het proces van de doorlopende risicobeheersing van Klaverblad Verzekeringen weergegeven.

Figuur 3 Risicomanagementproces doorlopende risicobeheersing

De doorlopende risicobeheersing gebeurt door de risico-eigenaren (eerstelijns management). De risicomanagementfunctie (tweedelijns) is verantwoordelijk voor de monitoring van de beheersing van de belangrijkste risico's die van invloed zijn op de realisatie van de strategische doelen van Klaverblad Verzekeringen. Zij draagt daarmee bij aan het realiseren van de kerndoelstellingen van Klaverblad Verzekeringen.

Strategisch risicomanagement

Strategisch risicomanagement is het domein van de directie en de raad van commissarissen van Klaverblad Verzekeringen en maakt onderdeel uit van de jaarlijkse planningscyclus. De risicomanagementfunctie is verantwoordelijk voor een goede uitvoering van het proces.

Figuur 4 Planningscyclus strategisch risicomanagement

De planningscyclus kent vier fases. De uitkomst is een nieuw bedrijfsplan met een planningsperiode van vijf jaar. Hierin wordt rekening gehouden met de uitkomsten van de ORSA-rapportage en de risicorapportages.

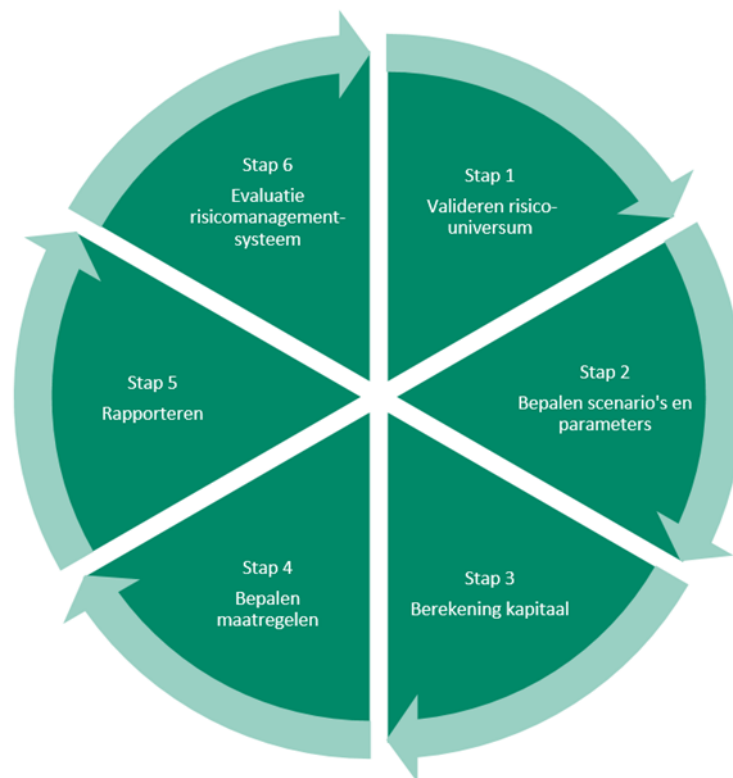
Met de uitvoering van deze cyclus stelt de directie jaarlijks de risicobereidheid vast. De directie bespreekt deze met de raad van commissarissen. Eventuele besluiten die strekken tot wijziging van de risicobereidheid worden ook met de raad besproken. De raad ziet er op strategisch niveau op toe dat bedrijfsactiviteiten, kapitaalallocatie en liquiditeitsbeslag in algemene zin in overeenstemming zijn met de risicobereidheid.

De raad van commissarissen, de directie, de risicomanagementfunctie en de risico-eigenaren (eerstelijnsmanagement) hebben elk een eigen rol bij de planningscyclus en dus bij de strategievorming.

ORSA-proces

Regulier ORSA-proces

Hieronder is het ORSA-proces weergegeven.

Figuur 5 ORSA-proces

Klaverblad Verzekeringen voert jaarlijks een eigen beoordeling van risico's en kapitaalbehoefte (ORSA) uit. Wij gebruiken de ORSA om voor de groep als geheel en voor elke verzekeringsentiteit:

- inzicht te verkrijgen in de oorzaken en gevolgen van gebeurtenissen (risico's) nu en in de toekomst;
- risico-gebaseerd de huidige en toekomstige kapitaalbehoefte te bepalen;
- de aanwezige risico's en het aanwezige kapitaal te monitoren; en
- het bedrijfsplan op te stellen.

De uitvoering van de ORSA vindt plaats tussen het opstellen van twee bedrijfsplannen in. Het actuele bedrijfsplan vormt hierbij input voor de ORSA. De uitgevoerde ORSA vormt weer input voor het volgende bedrijfsplan. Het ORSA-proces wordt onafhankelijk getoetst door de interne auditfunctie (Intern accountant).

Tussentijds ORSA-proces

Naast de jaarlijkse ORSA, kan Klaverblad Verzekeringen een tussentijdse ORSA uitvoeren. Dit doen wij als er gedurende het jaar relevante ontwikkelingen plaatsvinden binnen of buiten Klaverblad Verzekeringen. Om dergelijke ontwikkelingen te herkennen, hanteren we zogenoemde ORSA-triggers. Het is de verantwoordelijkheid van de directie en/of de risicomanagementfunctie om het optreden van ORSA-triggers te herkennen. De directie besluit of een ORSA-trigger leidt tot een tussentijdse ORSA. Dit hoeft niet. Als er sprake is van een ingrijpende wijziging van een bepaalde factor (ORSA-trigger of iets anders) kan in de praktijk blijken dat het niet verstandig is om een ORSA uit te voeren volgens het ORSA-proces. De belangrijkste reden hiervoor zal meestal (doorloop)tijd zijn. De directie kan dan ook specifieke ‘onderzoeksvragen’ stellen om de effecten van die ingrijpende wijziging vast te stellen. Als de directie besluit tot een tussentijdse ORSA, dan besluit zij ook over de reikwijdte hiervan. De tussentijdse ORSA kan zich beperken tot een of meer bepaalde scenario’s. We spreken dan van een partiële ORSA. Een tussentijdse ORSA volgt zoveel mogelijk hetzelfde proces als een periodieke ORSA.

Andere processen

Er vinden binnen Klaverblad Verzekeringen andere processen plaats waarbij de risicomanagementfunctie is betrokken, bijvoorbeeld het productgoedkeuringsproces of vaststelling van het beloningsbeleid. Deze processen vinden niet plaats op initiatief van de risicomanagementfunctie. De rol van de risicomanagementfunctie wordt daarom niet hier maar in de betreffende beleidsdocumenten beschreven.

Beheersing van risico's

Verzekeringsrisico algemeen

Het sluiten van verzekeringen is de kernactiviteit van Klaverblad Verzekeringen. Een gesloten verzekering die past binnen de door Klaverblad Verzekeringen gehanteerde normen, zou dus als zodanig geen onaanvaardbaar risico kunnen opleveren. Toch kunnen in het kader van de verzekeringsactiviteiten ongewenste en zelfs onaanvaardbare risico's ontstaan.

Het verzekeringsrisico dat Klaverblad Verzekeringen loopt, is inherent aan het uitoefenen van het verzekeringsbedrijf. Bij schadeverzekeringen betreft dit met name het risico dat de schadefrequentie en de grootte van de schade per geval nadelig afwijken van de verwachtingen vooraf. Bij levensverzekeringen gaat het vooral om het risico dat de feitelijke sterfte nadelig afwijkt van de verwachte sterfte en dat de levensverwachting in de toekomst nadelig wijzigt.

Schadeverzekeringen

Algemeen

Het schadebedrijf van Klaverblad Verzekeringen is uitsluitend actief op het gebied van standaard schadeverzekeringen en medische verzekeringen. Klaverblad Verzekeringen richt zich op verzekeringen voor particulieren en ondernemers in het midden- en kleinbedrijf. Klaverblad Verzekeringen sluit geen ziektekostenverzekeringen.

Acceptatie

Bij het aangaan van schadeverzekeringen bestaat het risico van het accepteren van verzekeringen op basis van gebrekkige acceptatieregels of van het accepteren van verzekeringen in strijd met acceptatieregels.

Klaverblad Verzekeringen beheerst dit risico door het opstellen van duidelijke acceptatieregels en het hanteren van controlemechanismen. De acceptatieregels op het gebied van schadeverzekeringen en medische verzekeringen zijn in een periode van vele jaren ontwikkeld en verfijnd. De bestaande portefeuille is op basis daarvan tot stand gekomen. De kans dat het bestaande stelsel van tarieven, acceptatierichtlijnen en controlemechanismen op belangrijke punten tekortkomingen bevat en dat hieruit onaanvaardbare risico's voortvloeien, moet als verwaarloosbaar worden beschouwd.

Veranderend risicoprofiel

Gedurende de looptijd van de verzekeringen kan het risicoprofiel van de portefeuille veranderen, waardoor dit niet meer aansluit bij de premies.

De schadeverzekeringen van Klaverblad Verzekeringen kunnen jaarlijks worden opgezegd en aanpassingen van premies en voorwaarden zijn op ieder moment mogelijk. Ook van de medische verzekeringen kunnen premies en voorwaarden op ieder moment worden aangepast. Daarmee is dit risico voldoende beheerst.

Herverzekering

Klaverblad Verzekeringen heeft het catastroferisico herverzekerd op basis van analyses van de verwachte schade als gevolg van een zware storm. Daarnaast heeft Klaverblad Verzekeringen een excess of loss-contract afgesloten in verband met motorrijtuigenaansprakelijkheid.

Klaverblad Verzekeringen sluit, indien nodig, herverzekeringen voor grotere brandrisico's. Hiervoor is een facultatief-obligatoir contract afgesloten. Het eigen behoud dat gehanteerd wordt, is afhankelijk van het soort risico.

Concentratierisico

De verzekerde risico's van de schadeportefeuille zijn nagenoeg volledig gelegen in Nederland. Binnen Nederland kent de portefeuille een goede geografische spreiding. Concentratie van verzekeringsrisico's komt binnen de branche Brand voor, waarbij het stormrisico een belangrijke rol speelt. Hiervoor is een herverzekeringscontract afgesloten.

Levensverzekeringen

Algemeen

De levensverzekeringsportefeuille van Klaverblad Verzekeringen bestaat uit individuele en collectieve verzekeringen. De individuele portefeuille bevat voornamelijk tijdelijke en levenslange overlijdensrisicoverzekeringen. De collectieve portefeuille bevat alleen de pensioenverzekering ten behoeve van het personeel van Klaverblad Verzekeringen.

Klaverblad Verzekeringen sluit voornamelijk verzekeringen af die recht geven op een uitkering bij overlijden. De stijgende levensverwachting van de Nederlandse bevolking zal naar verwachting een overwegend positieve bijdrage aan de resultaten leveren.

Acceptatie

Wat voor schadeverzekeringen geldt, is ook op levensverzekeringen van toepassing: de kans op tekortschietende acceptatieregels is zeer klein. Bovendien worden tarieven berekend met behulp van algemeen aanvaarde technieken en statistische gegevens en voor elk nieuw tarief vindt profit-testing op actuariële basis plaats.

Beheersing van risico's

Herverzekering

Voor overlijdensrisicoverzekeringen met een risicokapitaal dat een bepaald bedrag overtreft, is een herverzekeringscontract afgesloten.

Operationeel risico

Het operationeel risico is het risico dat bedrijfsprocessen niet ongestoord kunnen verlopen als gevolg van handelen of nalaten van medewerkers van Klaverblad Verzekeringen of van derden, dan wel door toevallige gebeurtenissen of omstandigheden.

Ter beperking van dit risico hanteert Klaverblad Verzekeringen een uitgebreid stelsel van interne regels en controles.

Beleggingsrisico

Algemeen

Klaverblad Verzekeringen heeft als institutionele belegger voortdurend te maken met risico's die de financiële markten nadelig kunnen beïnvloeden. Het beleid van Klaverblad Verzekeringen is gericht op het streven naar een passende verhouding tussen de verschillende soorten verplichtingen enerzijds en de daar tegenoverstaande beleggingscategorieën anderzijds. Verder heeft Klaverblad Verzekeringen er bewust voor gekozen het aantal categorieën waarin wordt belegd te beperken en afgeleide financiële instrumenten en gestructureerde producten te mijden.

Aandelen- en vastgoedrisico

Onder dit risico verstaat Klaverblad Verzekeringen het risico dat de waarde van aandelen en onroerende zaken afneemt als gevolg van wijzigende marktomstandigheden. Klaverblad Verzekeringen beheerst dit risico door het aanbrengen van spreiding in de beleggingsportefeuilles.

Renterisico

Het renterisico is het risico dat het eigen vermogen daalt als gevolg van een wijziging van de marktrente. De daling van het eigen vermogen wordt veroorzaakt door waardeveranderingen van rentegevoelige balansposten, met name vastrentende beleggingen en technische voorzieningen. De duration van de vastrentende beleggingen bedraagt 8,7 jaar. De duration van een deel van de technische voorzieningen is aanzienlijk langer, zodat Klaverblad Verzekeringen gevoelig is voor een daling van de rente. In 2017 vindt nader onderzoek plaats naar de beheersing van het renterisico voor de uitvaartportefeuille.

Gevoeligheidsanalyse

Hieronder is de gevoeligheid van de Solvency II ratio per 31 december 2016 weergegeven, uitgedrukt als impact op de solvabiliteitsratio van de groep in procentpunten.

	<u>Eigen vermogen</u>	<u>SCR</u>	<u>Ratio</u>
Aandelen -20%	-17%	-7%	-11%
Vastgoed -10%	-3%	0%	-3%
Rente +1%	5%	3%	9%
Rente -1%	-14%	1%	-15%

Kredietrisico

Het kredietrisico is het risico dat de tegenpartij niet aan haar financiële verplichtingen kan voldoen. Dit risico heeft betrekking op obligaties en vorderingen uit hypothecaire en andere leningen met een totale waarde van € 652.822.000 en op vorderingen met een totale waarde van € 10.596.000. Ten aanzien van de vastrentende waarden beheerst Klaverblad Verzekeringen dit risico door uitsluitend te investeren in obligaties en andere leningen met een rating, die bij aankoop minimaal AA- (staats- en staatsgegarandeerde obligaties) of A- (bedrijfsobligaties) bedraagt volgens de rating agency Standard & Poor's. Hierbij is geen sprake van grote concentraties in individuele bedrijven of sectoren.

Ten aanzien van de hypotheekportefeuille is dit risico afgedekt door hypothecaire zekerheden op courante onroerende zaken in Nederland. Bovendien bestaat het merendeel van de hypothecaire leningen al enkele tot vele jaren. Bij het sluiten ervan zijn strenge regels gehanteerd. Vooral bij de oudere leningen is er dankzij de toename van de waarde van onroerende zaken een overwaarde aanwezig. De kans op een combinatie van wanbetaling en onvoldoende waarde in het onderpand is daardoor klein.

Concentratierisico

De beleggingsportefeuille van Klaverblad Verzekeringen bestaat hoofdzakelijk uit Europese aandelen, staats- en bedrijfsobligaties met een solide kredietwaardigheid. De externe vermogensbeheerder handelt binnen het door Klaverblad Verzekeringen vastgesteld mandaat welke periodiek wordt gemonitord door Klaverblad Verzekeringen.

In onderstaande tabel is de concentratie van de vastrentende waarden naar sectoren per balansdatum weergegeven.

	<u>2016</u>
Staatsobligaties	47,7%
Overige kredieten aan of onder zekerheid overheid	38,2%
Bedrijfsobligaties	14,1%
	100,0%

Beheersing van risico's

De onderstaande tabel laat de verdeling zien van de vastrentende waarden naar creditrating uitgesplitst naar sector per balansdatum.

	Staatsobligaties	Overige kredieten aan of onder zekerheid overheid	Bedrijfs- obligaties
AAA	61,0%	24,3%	11,7%
AA	39,0%	60,6%	32,0%
A	0,0%	1,0%	49,5%
BBB	0,0%	0,0%	2,8%
Geen rating	0,0%	14,1%	4,0%
	100,0%	100,0%	100,0%

Valutarisico

Het valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van wijzigende valutakoersen. Klaverblad Verzekeringen belegt een deel van de effectenportefeuille in vreemde valuta. Het betreft hier aandelen van Europese ondernemingen in belangrijke economieën met liquide effectenmarkten met een waarde van € 198.740.000. Klaverblad Verzekeringen is bereid dit valutarisico te lopen, maar houdt tegelijk de mogelijkheid open om deze risico's af te dekken door bijvoorbeeld futures te kopen die het betreffende risico verkleinen. Alle overige beleggingen bevatten geen direct valutarisico.

Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico is het risico dat Klaverblad Verzekeringen door gebrek aan liquide middelen niet in staat is om op korte termijn aan haar financiële verplichtingen te voldoen.

Klaverblad Verzekeringen beheerst dit risico door het nauwlettend volgen van inkomende en uitgaande kasstromen en door het opstellen van korte en lange termijn liquiditeitsplanningen. Daarnaast beschikt Klaverblad Verzekeringen over zeer liquide, kortlopende en hoogwaardige obligaties. Verder heeft Klaverblad Verzekeringen de beschikking over een kredietfaciliteit van € 1.500.000.

Kasstroomrisico

Het kasstroomrisico betreft het risico dat toekomstige kasstromen verbonden aan beleggingen zullen fluctueren in omvang. Klaverblad Verzekeringen heeft geen beleggingen waarbij sprake is van variabele kasstromen en is hierdoor niet blootgesteld aan een significant kasstroomrisico.

Bezoldiging statutaire directie en raad van commissarissen

Directeuren

Directeuren ontvangen een vast maandsalaris, dat eventueel wordt aangepast conform de cao voor de verzekeringsbedrijfstak. Het beloningsbeleid van Klaverblad Verzekeringen kent geen variabele beloningscomponenten.

Directeuren nemen deel aan de pensioenregeling voor het personeel van Klaverblad Verzekeringen die gebaseerd is op de basispensioenregeling van de cao voor de verzekeringsbedrijfstak. Dit is een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. Er vindt geen extra inkoop van pensioenaanspraken plaats ten behoeve van directeuren.

Commissarissen

Commissarissen ontvangen een vast bedrag voor hun werkzaamheden en daarnaast een beperkte vergoeding voor onkosten. De bedragen zijn niet geïndexeerd. Hun beloning is op geen enkele wijze afhankelijk van de groei of de resultaten van Klaverblad Verzekeringen.

Beloningsonderzoek

Eens per drie jaar laat Klaverblad Verzekeringen extern onderzoek doen naar de hoogte van de beloningen van de directeuren en commissarissen in relatie tot die bij vergelijkbare bedrijven. Het laatste onderzoek is afgerond in het eerste kwartaal van 2015.

Geconsolideerde balans (na bestemming van het resultaat; in duizenden euro's)

ACTIVA

	31-12-2016	31-12-2015
BELEGGINGEN ⁽¹⁾		
Terreinen en gebouwen		
– voor eigen gebruik	11.030	11.016
– overige terreinen en gebouwen	29.776	31.258
Beleggingen in deelnemingen	281	241
Overige financiële beleggingen		
– aandelen	498.204	453.435
– obligaties	641.774	608.253
– vorderingen uit hypothecaire leningen	10.064	18.870
– vorderingen uit andere leningen	984	1.064
	1.192.113	1.124.137
VORDERINGEN ⁽²⁾		
Vorderingen uit directe verzekering		
– verzekeringnemers	243	102
– assurantieadviseurs	3.854	4.204
Vorderingen uit herverzekering	21	82
Overige vorderingen	6.478	1.625
	10.596	6.013
OVERIGE ACTIVA ⁽³⁾		
Materiële vaste activa	3.245	3.416
Liquide middelen	10.949	12.978
	14.194	16.394
	1.216.903	1.146.544

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

PASSIVA

	31-12-2016	31-12-2015
GROEPSVERMOGEN ⁽⁴⁾		
Wettelijke reserve	189	172
Herwaarderingsreserve	4.013	4.252
Overige reserves	<u>544.357</u>	<u>596.917</u>
	548.559	601.341
TECHNISCHE VOORZIENINGEN ⁽⁵⁾		
Voor niet-verdiende premies en lopende risico's		
– bruto	-34.509	-26.023
– herverzekeringsdeel	<u>-</u>	<u>-</u>
	-34.509	-26.023
Voor levensverzekering		
– bruto	462.883	318.989
– herverzekeringsdeel	<u>-</u>	<u>-</u>
	462.883	318.989
Voor te betalen schaden/uitkeringen		
– bruto	164.548	150.693
– herverzekeringsdeel	<u>5.649</u>	<u>-</u>
	158.899	150.693
	587.273	443.659
OVERIGE VOORZIENINGEN ⁽⁶⁾		
– voor belastingen	<u>58.946</u>	<u>78.600</u>
	58.946	78.600
SCHULDEN ⁽⁷⁾		
Schulden uit directe verzekering	13.303	12.543
Schulden uit herverzekeringsdeelen	595	326
Overige schulden	<u>8.227</u>	<u>10.075</u>
	22.125	22.944
	1.216.903	1.146.544

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Geconsolideerde resultatenrekening (in duizenden euro's)

TECHNISCHE REKENING SCHADEVERZEKERING

	2016	2015
Verdiende premies eigen rekening		
Brutopremies	129.394	122.465
Uitgaande herverzekeringspremies	<u>1.969</u>	<u>1.599</u>
	127.425	120.866
Wijziging technische voorzieningen niet-verdiende premies en lopende risico's	<u>8.486</u>	<u>-12.641</u>
	135.911	108.225
Toegerekende opbrengst uit beleggingen	4.576	5.640
Schaden eigen rekening ⁽¹²⁾		
Schaden		
– bruto	94.938	83.728
– aandeel herverzekerders	<u>96</u>	<u>121</u>
	94.842	83.607
Wijziging voorziening voor te betalen schade		
– bruto	13.855	1.515
– aandeel herverzekerders	<u>5.649</u>	<u>-65</u>
	103.048	85.187
Bedrijfskosten ⁽¹⁴⁾	<u>42.216</u>	<u>39.509</u>
Resultaat technische rekening schadeverzekering⁽¹⁸⁾	-4.777	-10.831

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

TECHNISCHE REKENING LEVENSVZERKERING

	2016	2015
Verdiende premies eigen rekening ⁽⁸⁾		
Brutopremies	67.444	68.167
Uitgaande herverzekeringspremies	<u>161</u>	<u>392</u>
	67.283	67.775
Opbrengst uit beleggingen ⁽⁹⁾	20.600	17.954
Niet-gerealiseerde winst op beleggingen ⁽¹⁰⁾	<u>10.970</u>	<u>6.619</u>
	98.853	92.348
Overige technische baten eigen rekening ⁽¹¹⁾	122	253
Uitkeringen eigen rekening ⁽¹³⁾		
Uitkeringen		
– bruto	15.764	16.231
– aandeel herverzekerders	<u>201</u>	<u>203</u>
	15.563	16.028
Wijziging technische voorzieningen		
Voorziening voor levensverzekering		
– bruto	143.894	47.182
– aandeel herverzekerders	<u>-</u>	<u>-</u>
	143.894	47.182
Winstdeling en kortingen	55	368
Bedrijfskosten ⁽¹⁴⁾	9.431	10.225
Overige technische lasten eigen rekening ⁽¹¹⁾	-	1.000
Beleggingslasten ⁽¹⁵⁾	3.141	1.775
Niet-gerealiseerd verlies op beleggingen ⁽¹⁶⁾	252	11.305
Aan niet-technische rekening toegerekende opbrengst uit beleggingen	<u>16.177</u>	<u>1.235</u>
Resultaat technische rekening levensverzekering ⁽¹⁹⁾	-89.538	3.483

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Geconsolideerde resultatenrekening

NIET-TECHNISCHE REKENING

	2016	2015
Resultaat technische rekening schadeverzekering	-4.777	-10.831
Resultaat technische rekening levensverzekering	-89.538	3.483
	-94.315	-7.348
Opbrengst uit beleggingen ⁽⁹⁾	17.052	18.035
Niet-gerealiseerde winst op beleggingen ⁽¹⁰⁾	6.652	10.026
	-70.611	20.683
Toegerekende opbrengst uit beleggingen overgeboekt van technische rekening levensverzekering	16.177	1.235
Beleggingslasten ⁽¹⁵⁾	3.196	2.132
Niet-gerealiseerd verlies op beleggingen ⁽¹⁶⁾	7.707	11.563
Toegerekende opbrengst uit beleggingen overgeboekt naar technische rekening schadeverzekering	4.576	5.640
Andere baten	-	618
Andere lasten	458	-
Resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening voor belastingen	-70.371	3.231
Belastingen resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening ⁽¹⁷⁾	-17.589	759
Resultaat na belastingen	-52.782	2.472

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Geconsolideerd kasstroomoverzicht (in duizenden euro's)

	2016	2015
Kasstroom uit operationele activiteiten		
Resultaat na belastingen	-52.782	2.472
– afschrijving materiële vaste activa ⁽³⁾	961	597
– mutatie latente vennootschapsbelasting ⁽⁷⁾	-19.654	-5.574
– niet-gerealiseerde resultaten op beleggingen	-9.663	6.225
	<u>-28.356</u>	<u>1.248</u>
	-81.138	3.720
 Mutatie technische voorzieningen ⁽⁵⁾	143.614	61.403
 Toename (afname) vorderingen	-4.583	2.036
Afname (toename) lopende rente	340	-133
Afname (toename) schulden	<u>-819</u>	<u>2.185</u>
Toename (afname) werkkapitaal	<u>-5.062</u>	<u>4.088</u>
Totaal kasstroom uit operationele activiteiten	57.414	69.211
 Kasstroom uit investerings- en beleggingsactiviteiten		
Investerings- en aankopen	-107.389	-125.358
Desinvesteringen, aflossingen en verkopen	<u>47.946</u>	<u>59.196</u>
Totaal kasstroom uit investerings- en beleggingsactiviteiten	<u>-59.443</u>	<u>-66.162</u>
 Mutatie liquide middelen	-2.029	3.049
 Liquide middelen		
Stand per 31 december	10.949	12.978
Stand per 1 januari	<u>12.978</u>	<u>9.929</u>
Mutatie liquide middelen	-2.029	3.049

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Toelichting op de geconsolideerde jaarrekening

ALGEMENE TOELICHTING

Algemeen

Deze jaarrekening is op 13 april 2017 door de directie vrijgegeven voor publicatie. De algemene vergadering moet deze jaarrekening nog goedkeuren.

De in de jaarrekening genoemde bedragen luiden in duizenden euro's, tenzij anders vermeld. Bij een aantal posten in de balans en resultatenrekening staat een genummerde verwijzing naar de overeenkomstig genummerde toelichtingen elders in de jaarrekening.

Grondslagen voor de consolidatie

In de consolidatie zijn betrokken de jaarrekeningen van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. als houdstermaatschappij en haar 100% deelnemingen te weten:

- Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V.
- Klaverblad Levensverzekering N.V.
- Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V.
- Klaverblad Assurantiën B.V.

Alle ondernemingen zijn gevestigd te Zoetermeer.

De financiële gegevens van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. zijn opgenomen in de geconsolideerde jaarrekening zodat, gebruikmakend van artikel 2:402 BW, is volstaan met een verkorte winst- en verliesrekening in de enkelvoudige jaarrekening. De financiële gegevens van de groepsmaatschappijen zijn volledig in de geconsolideerde jaarrekening opgenomen onder eliminatie van de onderlinge verhoudingen en transacties.

Algemene grondslagen voor de opstelling van de geconsolideerde jaarrekening

De geconsolideerde jaarrekening is opgesteld volgens de bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW.

Toelichting op het geconsolideerde kasstroomoverzicht

Het geconsolideerde kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit operationele activiteiten en kasstromen uit investerings- en beleggingsactiviteiten. Ontvangen dividend, rente en huren zijn opgenomen onder kasstroom uit operationele activiteiten.

Kasstromen luidend in vreemde valuta worden omgerekend naar de functionele valuta door middel van de valutakoers op de dag dat de kasstroom plaatsvindt.

Schattingen

Om de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening te kunnen toepassen, is het nodig dat de directie zich over verschillende zaken een oordeel vormt, en dat zij schattingen maakt die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Deze schattingen zijn naar het beste weten van de directie gemaakt, maar de daadwerkelijke uitkomsten kunnen uiteindelijk afwijken van die schattingen.

De belangrijkste schattingen hebben betrekking op:

- de actuele waarde van bepaalde beleggingen;
- de waardering van verplichtingen inzake verzekeringscontracten.

In 2016 zijn diverse aanpassingen en verfijningen doorgevoerd in de uitgangspunten voor de berekening van de technische voorzieningen. De belangrijkste aanpassing is hieronder toegelicht.

Aanpassing sterfte ratio

De sterfte ratio is de verhouding tussen de sterfte in de portefeuille van Klaverblad Verzekeringen ten opzichte van de Nederlandse bevolking. Deze ratio wordt gebruikt bij de bepaling van de beste schatting van de voorzieningen voor levensverzekering. Met ingang van 2016 wordt voor de sterfte ratio gebruik gemaakt van het CBS cijfer waar eerder gebruik werd gemaakt van de geldende sterftetafel. Door gebruik te maken van het CBS-cijfer, vergelijkt Klaverblad Verzekeringen de sterfte in de portefeuille met de werkelijke sterfte in Nederland. Dit is zuiverder dan de vergelijking met de geldende sterftetafel, aangezien de sterftetafel een model is en niet de werkelijkheid. Door deze wijziging stijgt de beste schatting met € 15,5 miljoen. Het effect van deze aanpassing voor toekomstige jaren is niet in te schatten.

Presentatiewijziging

In de jaarrekening is een herrubricering doorgevoerd. Ter bevordering van de vergelijkbaarheid zijn de vergelijkende cijfers overeenkomstig aangepast. De lopende rente van beleggingen is van de overlopende activa geherrubriceerd naar de beleggingen.

Toelichting op de geconsolideerde jaarrekening

Stelselwijziging

Met ingang van het verslagjaar 2016 voert Klaverblad Verzekeringen een stelselwijziging door ten aanzien van een gedeelte van de beleggingen en de technische voorzieningen omdat:

1. door de stelselwijziging zowel de beleggingen als de technische voorzieningen worden gewaardeerd op actuele waarde waarmee het inzicht in het eigen vermogen en het resultaat van Klaverblad Verzekeringen verbetert.
2. door de stelselwijziging grotendeels aansluiting blijft bestaan tussen het eigen vermogen volgens de jaarrekening en het eigen vermogen voor prudentieel toezicht. Het eigen vermogen voor prudentieel toezicht is bepalend voor eventuele dividenduitkeringen en daarmee van belang voor de gebruikers van de jaarrekening.

De waardering van de overlopende acquisitiekosten wordt, gezien de samenhang met de technische voorzieningen, eveneens in de stelselwijziging betrokken. De actuele waarde van overlopende acquisitiekosten is gelijk aan nul en heeft tot gevolg dat de overlopende acquisitiekosten niet langer zichtbaar zijn in de jaarrekening.

Overeenkomstig Richtlijn 140 van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving heeft verwerking van de stelselwijziging in de jaarrekening 2016 retrospectief plaatsgevonden waarbij het cumulatieve effect van de stelselwijziging als rechtstreekse mutatie in het eigen vermogen per 1 januari 2015 is verwerkt. Daarnaast zijn omwille van de vergelijkbaarheid de vergelijkende cijfers van het boekjaar 2015 herzien waarbij de verschillen met de oorspronkelijke cijfers en grondslagen zijn toegelicht.

In de navolgende tabel is voor de in de stelselwijziging betrokken balansposten uiteengezet wat de oude en nieuwe waarderingsgrondslag is.

Balansposten	Nieuwe grondslagen	Oude grondslagen
Andere deelnemingen	Actuele waarde	Historische kostprijs
Vorderingen uit hypothecaire leningen	Actuele waarde	Geamortiseerde kostprijs
Vorderingen uit andere leningen	Actuele waarde	Geamortiseerde kostprijs
Overlopende acquisitiekosten	Vervallen	Historische kostprijs
Technische voorziening voor niet-verdiende premies (excl. premievoorziening AOV)	Post voor post vastgestelde niet-verdiende premie vermenigvuldigd met de schadejaarratio per branche	Post voor post vastgestelde niet-verdiende premie
Premievoorziening AOV	Beste schatting en risicomarge o.b.v. de Solvency II curve met toepassing van de ultimate forward rate en volatiliteitsaanpassing en op basis van kansstelsel AOV 2009	Gedeelte o.b.v. kansstelsel AOV 2009 met rekenrente van 3% of 4% en een gedeelte op KAZO 1990 grondslagen
Technische voorziening voor levensverzekering individueel	Beste schatting en risicomarge o.b.v. de Solvency II curve met toepassing van de ultimate forward rate en volatiliteitsaanpassing	Brutomethode o.b.v. sterftetafel GBM/GBV 2008-2013 en 2,9% rekenrente
Technische voorziening voor levensverzekering collectief	Beste schatting en risicomarge o.b.v. de Solvency II curve met toepassing van de ultimate forward rate en volatiliteitsaanpassing	Sterftetafel lijfrente 2006 zonder leeftijdsterugstelling en 2,9% rekenrente
Technische voorziening voor te betalen schaden/uitkeringen	Beste schatting op basis van schadedriehoeken voor reguliere schades en op basis van het behandeldossier voor grote schades	Op basis van taxaties van nog af te handelen schades rekening houdend met nog niet aangemelde respectievelijk onderschatte schades (IBN(E)R)
Toereikendheidstoets	Is vervallen omdat de waardering van de voorziening voor levensverzekering en AOV op actuele waarde is gebaseerd	Actuele waarde door toekomstige kasstromen te disconteren o.b.v. een rentetermijnstructuur gebaseerd op AAA-staatsobligaties met toepassing van de ultimate forward rate

Toelichting op de geconsolideerde jaarrekening

Het netto resultaat 2015 voor stelselwijziging bedroeg € 18.264.000 (na stelselwijziging € 2.472.000 en het eigen vermogen voor stelselwijziging ultimo 2015 € 490.354.000 (na stelselwijziging € 601.341.000).

Het effect van de stelselwijziging op het eigen vermogen per 1 januari 2015 ad € 126.779.000 positief kan als volgt worden gespecificeerd:

Andere deelnemingen	213
Vorderingen uit hypothecaire leningen	1.641
Vorderingen uit andere leningen	221
Overlopende acquisitiekosten	-1.116
Technische voorziening voor niet-verdiende premies	77.103
Technische voorziening voor levensverzekering	75.283
Technische voorziening voor te betalen schaden/uitkeringen	14.768
Subtotaal	168.113
Belastingeffect	-41.334
Totaal	126.779

GRONDSLAGEN VOOR WAARDERING VAN DE ACTIVA EN PASSIVA EN VOOR BEPALING VAN HET RESULTAAT

Algemeen

De waardering van de activa en passiva geschiedt, voor zover niet afzonderlijk toegelicht, tegen actuele waarde. Waar dit afwijkt, zal dit specifiek worden toegelicht. In de balans en winst- en verliesrekening zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting. Ook de in dit hoofdstuk tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar de corresponderende onderdelen in de toelichting.

Vreemde valuta

Omrekening van in vreemde valuta luidende activa en passiva vindt plaats tegen de koersen per balansdatum. Valutakoersverschillen worden verantwoord in de resultatenrekening. Overige valutakoersverschillen komen in de resultatenrekening tot uitdrukking door transacties te verwerken tegen de koers op transactiedatum.

Saldering van activa en passiva

Financiële activa en verplichtingen worden in de balans gesaldeerd indien Klaverblad Verzekeringen een wettelijk afdwingbaar recht daartoe heeft en tevens de intentie heeft om vordering en verplichting op een netto basis of na verrekening op hetzelfde moment af te wikkelen.

Beleggingen (1)

Terreinen en gebouwen (1.1)

De terreinen en gebouwen zijn gewaardeerd op actuele waarde. De landerijen zijn gewaardeerd op de getaxeerde verkoopwaarde bij onderhandse verkoop in verpachte staat. De gebouwen voor eigen gebruik en de overige gebouwen zijn gewaardeerd op de getaxeerde onderhandse verkoopwaarde onder voortzetting van de lopende huurovereenkomst. Investerings- en verbouwingen worden geactiveerd.

Als gebouwen deels voor eigen gebruik en deels als belegging worden aangehouden, dan vindt splitsing van de waarde plaats op basis van de verhouding van het werkelijke gebruik ten opzichte van de totaal verhuurbare vloeroppervlakte.

Toelichting op de geconsolideerde jaarrekening

De waarde van de onroerende zaken wordt bepaald door kapitalisatie van de huurwaarde. De huurwaarden worden bepaald door vergelijking van aanbod en/of gerealiseerde transacties met soortgelijke objecten, onder meer rekening houdend met marktomstandigheden, economische omstandigheden, locatie en kwaliteit van het object. Hierbij is rekening gehouden met leegstand, verhuurkosten, kosten van instandhouding, aanpassing of renovatie, overdrachtsbelasting en notariskosten.

Op de terreinen en gebouwen wordt niet afgeschreven. De in het verslagjaar gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten zijn direct in de resultatenrekening verwerkt. Terreinen en gebouwen (inclusief landerijen) worden jaarlijks getaxeerd door externe taxateurs.

Beleggingen in deelnemingen (1.2)

De beleggingen in deelnemingen worden gewaardeerd tegen actuele waarde. De in het verslagjaar gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten zijn in de resultatenrekening verwerkt.

Aandelen en obligaties (1.3.1, 1.3.2)

De aandelen en obligaties zijn gewaardeerd op marktwaarde. Voor beursgenoteerde aandelen en obligaties is de marktwaarde gebaseerd op de beurswaarde per balansdatum. De niet-beursgenoteerde obligaties bestaan uit onderhandse leningen aan gemeenten. Voor deze onderhandse leningen is de marktwaarde gebaseerd op koersen en spreads van recent verhandelde lagere overheidspapieren. De in het verslagjaar gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten (inclusief resultaten op vreemde valuta) zijn in de resultatenrekening verwerkt.

Vorderingen uit hypothecaire leningen (1.3.3)

Vorderingen uit hypothecaire leningen worden gewaardeerd tegen actuele waarde. De actuele waarde wordt vastgesteld door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken tegen de actuele rentevoet. De in het verslagjaar gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten zijn in de resultatenrekening verwerkt.

Vorderingen uit andere leningen (1.3.4)

Vorderingen uit andere leningen worden gewaardeerd tegen actuele waarde. De actuele waarde wordt vastgesteld door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken tegen de actuele rentevoet. De in het verslagjaar gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten zijn in de resultatenrekening verwerkt.

Vorderingen (2)

Vorderingen zijn bij eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde van de tegenprestatie. Daarna zijn de vorderingen gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs onder aftrek van een eventuele voorziening voor oninbaarheid.

Overige activa (3)

Materiële vaste activa (3.1)

De waardering geschiedt tegen aanschaffingskosten onder aftrek van afschrijving. De afschrijving geschiedt lineair in vijf jaar. Met restwaarde is geen rekening gehouden.

Liquide middelen (3.2)

De liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Groepsvermogen (4)

Wettelijke reserve voor niet uitgekeerde winsten deelnemingen

Voor deelnemingen waarin geen overheersende zeggenschap is op het beleid wordt voor de niet uitgekeerde winsten een wettelijke reserve aangehouden. Deze reserves beperken de uitkeerbaarheid van het eigen vermogen. De wettelijke reserve wordt gevormd vanuit de overige reserves.

Herwaarderingsreserve

Voor ongerealiseerde waardemutaties van de beleggingen met verwerking van de waardeverandering in de winst- en verliesrekening wordt een herwaarderingsreserve gevormd uit overige reserves.

Voor een nadere toelichting op het groepsvermogen wordt verwezen naar het eigen vermogen in de enkelvoudige balans van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Technische voorzieningen (5)

Voor niet-verdiende premies en lopende risico's (5.1)

De voorziening voor niet-verdiende premies en lopende risico's bestaat uit de beste schatting en de risicomarge. De beste schatting voor niet-verdiende premies en lopende risico's wordt berekend door het post voor post vastgestelde niet-verdiende deel van de premie te vermenigvuldigen met de schadejaarratio die per branche is vastgesteld. De in de voorziening opgenomen beste schatting voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen wordt berekend door de contante waarde van toekomstige kasstromen te berekenen op basis van actuariële grondslagen en een rentetermijnstructuur (Solvency II curve) met toepassing van ultimate forward rate (ufr) en volatiliteitsaanpassing. De risicomarge is bepaald op basis van de Cost of Capital-methode (CoC) met een CoC% van 6%. Voor de bepaling van de risicomarge is rekening gehouden met de Solvency II curve met toepassing van de ufr zonder volatiliteitsaanpassing.

Voor levensverzekering (5.2)

Individueel

De technische voorzieningen voor levensverzekering zijn gelijk aan de som van een beste schatting en een risicomarge. De beste schatting wordt berekend door de verwachte toekomstige baten en lasten te disconteren op basis van een rentetermijnstructuur (Solvency II curve) met toepassing van de ufr en volatiliteitsaanpassing. De kasstromen zijn bepaald op basis van Prognosetafel AG 2016, rekening houdend met sterftewaarnemingen in de verzekeringsportefeuille en te verwachten kosten. Bij het bepalen van de beste schatting is tevens rekening gehouden met de waarde van toekomstige overrentedeling. Voor de bepaling van de risicomarge is de Cost of Capital-methode (CoC) toegepast met een CoC% van 6%. Voor de bepaling van de risicomarge vindt discontering plaats zonder volatiliteitsaanpassing.

Collectief

Het collectieve bedrijf bevat uitsluitend het pensioencontract van de (ex-)medewerkers van Klaverblad Verzekeringen. Het betreft een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling, waarbij de pensioenen van deelnemers voorwaardelijk worden aangepast op basis van de loonindex volgens de cao van het verzekeringsbedrijf. De pensioenen voor de gewezen deelnemers worden voorwaardelijk aangepast aan de consumentenprijsindex met een maximum van 3%. De technische voorzieningen voor het collectieve contract zijn gelijk aan de som van een beste schatting en een risicomarge. De beste schatting is gelijk aan de contante waarde van de toekomstige uitkeringen en kosten op basis van de opgebouwde rechten en aanspraken. Voor de bepaling van de risicomarge is de Cost of Capital-methode (CoC) toegepast met een CoC% van 6%. Voor de bepaling van de risicomarge vindt discontering plaats zonder volatiliteitsaanpassing.

Voor te betalen schade/uitkeringen (5.3)

De voorziening voor te betalen schade/uitkeringen is gelijk aan de som van een beste schatting en een risicomarge. De voorziening voor te betalen schade/uitkeringen is vastgesteld voor schadegebeurtenissen die hebben plaatsgevonden, ongeacht of deze zijn gemeld. De kasstroomprognoses voor de berekening van de voorziening voor te betalen schade omvatten uitkeringen en kosten die met deze gebeurtenissen samenhangen. Voor de bepaling van de beste schatting en risicomarge van de voorziening voor te betalen schade wordt een berekening op basis van schadedriehoeken gebruikt. Grote schades kunnen vanwege de daarmee samenhangende grote schadebetalingen een verstorende invloed hebben op de projectie van de kasstromen. Deze worden daarom niet meegenomen in de kasstroomprojectie. De verwachte betalingen voor grote schades worden ingeschat op basis van het behandelplan. De beste schatting van de voorziening voor te betalen schade bevat ook toekomstige interne schadeafwikkelingskosten.

De voorziening voor schadeafwikkelingskosten is voor lopende schadegevallen met een lange uitloop bepaald met behulp van uitlooppdriehoeken. Voor lopende schadegevallen met een korte uitloop is de voorziening berekend als een percentage van de schadevoorziening.

De in de voorziening voor te betalen schaden/uitkeringen begrepen beste schatting voor periodieke uitkeringen voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen (VPU) wordt berekend door de contante waarde van toekomstige kasstromen te berekenen op basis van actuariële grondslagen waaronder de Solvency II curve met toepassing van de ufr en volatiliteitsaanpassing. Voor de bepaling van de risicomarge is rekening gehouden met de Solvency II curve met toepassing van de ufr zonder volatiliteitsaanpassing. Voor de bepaling van de risicomarge is de Cost of Capital-methode (CoC) toegepast met een CoC% van 6%. Voor de bepaling van de risicomarge vindt discontering plaats zonder volatiliteitsaanpassing.

Overige schulden (7)

De overige schulden worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Vennootschapsbelasting (2, 6, 17)

De over het boekjaar verschuldigde of terug te vorderen vennootschapsbelasting is gebaseerd op de belastbare winst over het boekjaar, na eventuele correcties voor voorgaande jaren.

Latente belastingvorderingen en -verplichtingen zijn opgenomen voor alle tijdelijke verschillen tussen de fiscale waarde van de activa en verplichtingen en de boekwaarde daarvan in de jaarrekening. De belangrijkste tijdelijke verschillen vloeien voort uit de herwaardering van beleggingen, technische voorzieningen en de egalisatiereserve.

Bij het berekenen van de latente belastingvorderingen en -verplichtingen wordt gebruik gemaakt van de belastingtarieven die zijn vastgesteld op balansdatum, dan wel waartoe reeds op balansdatum is besloten (ultimo 2016: 25%). Latente belastingvorderingen worden opgenomen voor zover het waarschijnlijk is dat in de toekomst belastbare winsten beschikbaar zullen zijn waartegen de tijdelijke verschillen kunnen worden afgezet. Latente belastingvorderingen en -verplichtingen worden gesaldeerd wanneer een wettelijk afdwingbaar recht tot verrekening van directe belastingvorderingen met directe belastingsschulden bestaat en de latente belastingposten betrekking hebben op dezelfde fiscale autoriteit.

Toelichting op de geconsolideerde jaarrekening

GRONDSLAGEN VOOR BEPALING VAN HET RESULTAAT

Algemeen

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de in rekening gebrachte premies en overige baten en de betaalde schaden en andere lasten over het jaar, rekening houdend met lopende herverzekeringsovereenkomsten. De opbrengsten en kosten worden toegerekend aan het boekjaar waarop zij betrekking hebben. Verliezen worden verantwoord zodra zij voorzienbaar zijn.

Verdiende premies eigen rekening (8)

Brutopremies

Het bruto premie-inkomen bestaat uit de premies die door de polishouders zijn verschuldigd aan Klaverblad Verzekeringen voor afgesloten verzekeringscontracten onder aftrek van verleende kortingen. Het premie-inkomen wordt onderverdeeld in premies voor levens- en voor schadeverzekeringen.

Uitgaande herverzekeringspremies

De aan herverzekerders betaalde herverzekeringspremie wordt naar evenredigheid van de looptijd van de contracten als last opgenomen in de resultatenrekening.

Wijziging technische voorzieningen niet-verdiende premies en lopende risico's

De premie voor schadeverzekeringen wordt als opbrengst opgenomen gedurende de looptijd van het contract naar evenredigheid van de verstreken verzekeringstermijn rekening houdend met de schadejaarratio. De wijziging in de technische voorzieningen voor niet-verdiende premies en lopende risico's wordt tevens onder het premie-inkomen verantwoord.

Toegerekend resultaat op beleggingen (9, 10, 15, 16)

De directe beleggingsresultaten worden toegerekend aan de technische en niet-technische rekening op basis van de verhouding tussen het gemiddelde eigen vermogen en de gemiddelde technische voorzieningen rekening houdend met de toewijzing van de technische voorzieningen aan de beleggingen.

Bedrijfskosten en beleggingslasten (14, 15)

Bedrijfskosten en beleggingslasten worden toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben. Beleggingslasten omvatten lasten met betrekking tot vermogensadvies, beleggingsadministratie alsmede gerealiseerde lasten uit beleggingstransacties.

Toelichting op de geconsolideerde balans

1 Beleggingen

1.1 Terreinen en gebouwen

De samenstelling is als volgt:

	2016	2015
Terreinen en gebouwen voor eigen gebruik	11.030	11.016
Overige terreinen en gebouwen		
– gebouwen	18.770	19.189
– landerijen	11.006	12.069
	40.806	42.274

Alle terreinen en gebouwen zijn getaxeerd door externe taxateurs per 31 december 2016. De aanschaffingswaarde van de terreinen en gebouwen per einde boekjaar bedraagt € 74.349.000 (2015: € 74.056.000).

Het verloop is als volgt:

	Terreinen en gebouwen voor eigen gebruik	Overige terreinen en gebouwen		
		gebouwen	landerijen	Totaal
Stand per 1 januari	11.016	19.189	12.069	42.274
Investerings en aankopen	721	316	-	1.037
Verkopen	-	-	1.188	1.188
Bestemmingswijziging	-61	61	-	-
Herwaardering	-646	-796	125	-1.317
Stand per 31 december	11.030	18.770	11.006	40.806

1.2 Beleggingen in deelnemingen

De beleggingen in deelnemingen betreft een minderheidsdeelneming van 0,9% in CED Holding B.V., gevestigd te Capelle aan den IJssel, waarop geen invloed van betekenis op het zakelijke en financiële beleid kan worden uitgeoefend.

Het verloop is als volgt:

	2016	2015
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		11
Stelselwijziging		213
Stand per 1 januari na stelselwijziging	241	224
Aankopen	17	-
Herwaardering	23	17
Stand per 31 december	281	241

Toelichting op de geconsolideerde balans

Het eigen vermogen van CED Holding B.V. per 30 juni 2016 bedraagt € 31.973.000 en het netto resultaat over het gebroken boekjaar 2015/2016 bedraagt € 5.042.000. De totale herwaardering ultimo 2016 bedraagt € 253.000 (2015: € 230.000). De aanschaffingswaarde van de deelneming per einde boekjaar bedraagt € 28.000 (2015: € 11.000).

1.3 Overige financiële beleggingen

1.3.1 Aandelen

Het verloop is als volgt:	2016	2015
Stand per 1 januari	453.435	428.490
Aankopen	70.986	32.163
Verkopen	20.599	23.467
Herwaardering	-5.618	16.249
Stand per 31 december	498.204	453.435

De kostprijs van de aandelen per einde boekjaar bedraagt € 429.911.000 (2015: € 378.924.000).

1.3.2 Obligaties

Met ingang van 1 januari 2016 is de lopende rente van de obligaties verwerkt in de waarde van de obligaties. Voorheen werd de lopende rente gepresenteerd onder overlopende activa.

Het verloop is als volgt:	2016	2015
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		558.139
Herrubricering lopende rente		9.775
Stand per 1 januari na stelselwijziging	608.253	567.914
Aankopen	34.558	83.018
Verkopen/aflossingen	18.296	25.030
Herwaardering	17.599	-17.795
Mutatie lopende rente	-340	146
Stand per 31 december	641.774	608.253

De kostprijs van de obligaties per einde boekjaar bedraagt € 542.367.000 (2015: € 524.998.000). De aflossingswaarde van de obligaties per einde boekjaar bedraagt € 551.275.000 (2015: € 529.175.000). De obligaties hebben een gemiddelde resterende looptijd van 9,8 jaar (2015: 9,9 jaar). De gemiddelde rentevoet bedraagt 3,2% (2015: 3,4%).

1.3.3 *Vorderingen uit hypothecaire leningen*

De vorderingen uit hypothecaire leningen betreffen op personeel, assurantieadviseurs en aan derden verstrekte leningen waarvoor als zekerheid het zakelijk recht van hypotheek is gevestigd op in Nederland gelegen onderpanden.

In 2016 vonden er geen executoriale verkopen plaats. Er zijn geen indicaties dat contractueel overeengekomen kasstromen niet zullen worden ontvangen.

Het verloop is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		27.540
Stelselwijziging		1.641
Herrubricering lopende rente		<u>13</u>
Stand per 1 januari na stelselwijziging	18.870	29.194
Aflossingen	7.863	10.689
Waardeverandering	<u>-943</u>	<u>365</u>
Stand per 31 december	10.064	18.870

De nominale waarde bedraagt einde boekjaar € 8.989.000 (2015: € 16.851.000). De gemiddelde looptijd tot contractuele herziening van de hypothecaire leningen bedraagt 6,2 jaar (2015: 7,6 jaar) en de gemiddelde rentevoet 4,2% (2015: 4,2%).

1.3.4 *Vorderingen uit andere leningen*

Het verloop is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		908
Stelselwijziging		221
Herrubricering lopende rente		<u>2</u>
Stand per 1 januari na stelselwijziging	1.064	1.131
Waardeverandering en mutatie lopende rente	<u>-80</u>	<u>-67</u>
Stand per 31 december	984	1.064

De kostprijs van de vorderingen uit andere leningen bedraagt per einde boekjaar € 916.000 (2015: € 916.000). De vordering heeft een resterende looptijd korter dan een jaar. De rentevoet bedraagt 8,2%.

Toelichting op de geconsolideerde balans

De waarderingsmethoden van de beleggingen zijn hieronder samengevat:

Per 31 december 2016	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekening	Andere methode	Totaal
Terreinen en gebouwen	-	40.806	-	-	40.806
Beleggingen in deelnemingen	-	-	-	281	281
Aandelen	498.204	-	-	-	498.204
Obligaties	621.867	-	-	19.907	641.774
Vorderingen uit hypothecaire leningen	-	-	10.064	-	10.064
Vorderingen uit andere leningen	-	-	984	-	984
Totaal	1.120.071	40.806	11.048	20.188	1.192.113

Per 31 december 2015	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekening	Andere methode	Totaal
Terreinen en gebouwen	-	42.274	-	-	42.274
Beleggingen in deelnemingen	-	-	-	241	241
Aandelen	453.435	-	-	-	453.435
Obligaties	589.581	-	-	18.672	608.253
Vorderingen uit hypothecaire leningen	-	-	18.870	-	18.870
Vorderingen uit andere leningen	-	-	1.064	-	1.064
Totaal	1.043.016	42.274	19.934	18.913	1.124.137

Beleggingen in deelnemingen zijn gewaardeerd tegen netto vermogenswaarde.

2 Vorderingen

2.1 Vorderingen uit directe verzekering

Op de vorderingen uit directe verzekering is een voorziening voor dubieuze vorderingen op assurantieadviseurs van € 183.000 (2015: € 185.000) in mindering gebracht. Verliezen wegens oninbaarheid zijn ten laste van de voorziening gebracht.

2.2 Overige vorderingen

De samenstelling van de overige vorderingen is als volgt:

	2016	2015
Andere financiële beleggingen	439	477
Betaalde waarborgsommen	55	55
Vennootschapsbelasting	4.161	-
Overige vooruitbetaalde kosten en vorderingen	1.823	1.093
	6.478	1.625

De andere financiële beleggingen betreffen verstrekte leningen aan personeel en zakelijke relaties. Deze leningen hebben een resterende looptijd van maximaal vijf jaar. De gemiddelde looptijd tot contractuele herziening van de andere financiële beleggingen bedraagt 2,4 jaar (2015: 2,1 jaar) en de gemiddelde rentevoet 4,2% (2015: 5,1%). De looptijd van de overige vorderingen is korter dan een jaar.

3 Overige activa

3.1 Materiële vaste activa

Onder de materiële vaste activa zijn opgenomen de aanschaffingen van informatie-verwerkende apparatuur, kantoormachines, -inventaris en -interieur en telecommunicatie-apparatuur.

Het verloop is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Aanschaffingswaarde per 1 januari	6.532	9.533
Investeringen	791	2.893
Desinvesteringen	<u>-</u>	<u>5.894</u>
Aanschaffingswaarde per 31 december	7.323	6.532
Cumulatieve afschrijving per 1 januari	3.116	8.403
Afschrijving verslagjaar	962	597
Afschrijving desinvesteringen	<u>-</u>	<u>5.884</u>
Cumulatieve afschrijving per 31 december	4.078	3.116
Boekwaarde per 31 december	3.245	3.416

3.2 Liquide middelen

De liquide middelen staan ter vrije beschikking. Klaverblad Verzekeringen beschikt over een kredietfaciliteit van € 1.500.000. Voor deze kredietfaciliteit zijn geen zekerheden gesteld.

4 Groepsvermogen

Voor een nadere specificatie van het groepsvermogen wordt verwezen naar de enkelvoudige jaarrekening van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Solvabiliteit

De SCR is het eigen vermogen, dat Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. (groep), Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. en Klaverblad Levensverzekering N.V. op basis van wettelijke eisen moeten aanhouden.

Klaverblad Verzekeringen wil voorkomen dat het eigen vermogen onder de SCR komt en houdt daarom een extra buffer aan, de EBBK-buffer. EBBK staat voor Eigen Berekening Benodigd Kapitaal. Met de EBBK-buffer kunnen schokken worden opgevangen die een negatieve invloed hebben op de verhouding tussen het eigen vermogen en de SCR. De EBBK-buffer biedt de directie tijd om maatregelen te treffen die het eigen vermogen versterken en/of de SCR laten dalen. Door de EBBK-buffer en de SCR op te tellen, wordt het EBBK-niveau verkregen.

In de jaarrekening is discontering van kortlopende schadevoorzieningen niet toegestaan. Voor Solvency II berekeningen is discontering verplicht. Vanwege de positieve rente heeft discontering een verlagend effect op de kortlopende schadevoorzieningen. Daarnaast is voor Solvency II berekening, in tegenstelling tot de jaarrekening, rekening gehouden met de IAS19 verwerking van de pensioenvoorziening. De verschillen tussen de IAS 19 en Solvency II betreffen onder andere de disconteringsrente en de wijze waarop rekening wordt gehouden met toeslagverlening. Het eigen vermogen voor Solvency II wijkt hierdoor af van het eigen vermogen in de geconsolideerde balans. Hierna is het eigen vermogen voor Solvency II weergegeven.

De solvabiliteit is als volgt:

	2016
Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. (groep)	
Eigen vermogen	536.850
EBBK-niveau	441.067
SCR	331.629
SCR ratio	162%
 Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V.	
Eigen vermogen	155.963
EBBK-niveau	189.118
SCR	151.295
SCR ratio	103%

De solvabiliteitsratio's van Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. en de groep worden negatief beïnvloed door de wijze waarop de premievoorziening voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen onder Solvency II moet worden berekend. In 2017 onderzoeken we mogelijke oplossingen hiervoor.

	<u>2016</u>
Klaverblad Levensverzekering N.V.	
Eigen vermogen	245.318
EBBK-niveau	237.693
SCR	190.154
SCR ratio	129%

Deze solvabiliteitscijfers zijn op het moment van het vaststellen van de jaarrekening nog niet definitief ingediend bij de Nederlandsche Bank. Er kunnen nog wijzigingen plaatsvinden op basis van eventuele aanwijzingen van de toezichthouder. Voor de berekening van de SCR wordt gebruik gemaakt van het standaard model. Voor de gevoeligheidsanalyse van de solvabiliteitsratio wordt verwezen naar het hoofdstuk Beheersing van risico's.

5 Technische voorzieningen

5.1 Voor niet-verdiende premies en lopende risico's

Het verloop is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		38.439
Stelselwijziging		<u>-77.103</u>
Stand per 1 januari na stelselwijziging	-26.023	-38.664
Mutatie	<u>-8.486</u>	<u>12.641</u>
Stand per 31 december	-34.509	-26.023
De samenstelling is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Ongevallen en ziekte	5.119	5.103
Motorrijtuigen WA	3.105	3.003
Motorrijtuigen overig	2.101	1.886
Brand	5.458	5.084
Aansprakelijkheid	1.219	1.165
Rechtsbijstand	408	408
Overige	<u>44</u>	<u>64</u>
	17.454	16.713
Premievoorziening AOV	<u>-51.963</u>	<u>-42.736</u>
	-34.509	-26.023

De beste schatting van de premievoorziening AOV is negatief, omdat de toekomstige baten hoger zijn dan de toekomstige lasten.

Toelichting op de geconsolideerde balans

5.2 Voor levensverzekering

De samenstelling van deze technische voorziening is als volgt:

	2016	2015
Individueel	366.166	237.564
Collectief	96.717	81.425
	462.883	318.989

	Individuele verzekeringen		Collectieve verzekeringen	
	2016	2015	2016	2015
Het verloop van de voorziening verzekeringsverplichtingen is als volgt:				
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		266.685		80.405
Stelselwijziging		-71.676		-3.607
Stand per 1 januari na stelselwijziging	237.564	195.009	81.425	76.798
Wijziging als gevolg van veranderingen in:				
Portefeuilles	43.952	55.513	1.716	-
Assumpties	36.835	10.024	270	860
Rente	46.233	-29.977	13.306	-6.265
Overig	1.582	6.995	-	10.032
Stand per 31 december	366.166	237.564	96.717	81.425

De voorziening heeft een overwegend langlopend karakter.

Een aantal verzekeringen van het levenbedrijf komt in aanmerking voor overrentedeling. In alle gevallen draagt Klaverblad Verzekeringen het beleggingsrisico. In 2016 is uit hoofde van overrentedeling € 55.000 (2015: € 368.000) toegevoegd aan de technische voorzieningen.

5.3 Voor te betalen schaden/uitkeringen

Het verloop is als volgt:

	2016	2015
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		163.881
Stelselwijziging		-14.768
Stand per 1 januari na stelselwijziging	150.693	149.113
Mutatie	13.855	1.580
Stand per 31 december	164.548	150.693

De samenstelling is als volgt:	Bruto	Her- verzekering	Eigen rekening 2016	Eigen rekening 2015
Ongevallen en ziekte	99.969	-	99.969	90.577
Motorrijtuigen WA	41.610	-	41.610	45.456
Motorrijtuigen overig	608	829	-221	545
Brand	11.848	4.820	7.028	5.202
Aansprakelijkheid	5.981	-	5.981	4.896
Rechtsbijstand	4.515	-	4.515	4.006
Overige schadebranches	17	-	17	11
	164.548	5.649	158.899	150.693

De voorziening heeft een overwegend langlopend karakter.

6 Overige voorzieningen

6.1 Voor belastingen

Het verloop is als volgt:

	2016	2015
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		42.840
Stelselwijziging		41.334
Stand per 1 januari na stelselwijziging	78.600	84.174
Mutatie	-19.654	-5.574
Stand per 31 december	58.946	78.600

De samenstelling is als volgt:

	2016	2015
Fiscaal lagere waardering beleggingen	42.642	40.418
Fiscaal hogere waardering overige activa	-6.521	-8.447
Fiscaal hogere waardering technische voorzieningen	20.042	43.582
Fiscale egalisatiesreserve	2.714	2.997
Fiscale calamiteitenreserve	69	50
	58.946	78.600

De voorziening heeft een overwegend langlopend karakter.

Toelichting op de geconsolideerde balans

7 Schulden

7.1 Overige schulden

De samenstelling is als volgt:	2016	2015
Loonheffing en premies sociale verzekeringen	1.253	1.243
Assurantiebelasting	1.580	1.375
Afkoopsom herverzekeringscontract	-	1.000
Vennootschapsbelasting	-	85
Omzetbelasting	209	300
Crediteuren	746	2.363
Nog te betalen uitkeringen	1.781	2.194
Transitorische posten en diverse schulden	2.658	1.515
	8.227	10.075

In de nog te betalen uitkeringen is rekening gehouden met op korte termijn te verwachten uitkeringen voor levensverzekeringen. Het totale bedrag aan schulden is binnen een jaar verschuldigd.

NIET IN DE BALANS OPGENOMEN VERPLICHTINGEN

Beleggingen

Het in depot gehouden bedrag inzake reeds gepasseerde hypotheekaktes op nieuwbouwwoningen en verbouwingen bedraagt € 29.000 (2015: € 29.000).

Herverzekering

Uit hoofde van het deelnemen in de Nederlandse Herverzekeringsmaatschappij voor Terrorismeschaden N.V. bestaat er voor Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. en Klaverblad Levensverzekering N.V. een voorwaardelijke verplichting tot het uitkeren van terreurschaden voor een bedrag van maximaal € 897.000. Er heeft zich in dit verslagjaar geen terreurschade voorgedaan.

Operationele leasing

De verplichtingen uit hoofde van autoleasing bedragen in totaal € 642.000. Hiervan vervalt na een jaar € 270.000 en tussen de twee en vijf jaar € 372.000. De in 2016 ten laste van het resultaat verwerkte leasekosten bedragen € 467.000.

Fiscale eenheid

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. vormt met haar 100% deelnemingen een fiscale eenheid voor de vennootschapsbelasting en - met uitzondering van Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V. - voor de omzetbelasting. Op grond daarvan is Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. hoofdelijk aansprakelijk voor de belastingschulden van de fiscale eenheid.

Overige

De voor Klaverblad Levensverzekering N.V. bestaande garantstelling uit hoofde van de zogenaamde opvangregeling voor levensverzekeraars bedraagt € 2.468.000 (2015: € 1.945.000). Ultimo 2016 is Klaverblad Verzekeringen een investeringsverplichting aangegaan voor een totaal bedrag van circa € 84.000 (2015: € 782.000).

VERBONDEN PARTIJEN

Tussen de groepsmaatschappijen van Klaverblad Verzekeringen vinden reguliere intercompany-transacties plaats op het gebied van pensioenen en financiering.

De rechtsvorm van Klaverblad Onderlinge Verzekeringsmaatschappij U.A. is per 1 januari 2016 gewijzigd van een onderlinge waarborgmaatschappij in een coöperatie. De verzekeringsactiviteiten van Klaverblad Onderlinge Verzekeringsmaatschappij U.A. zijn per die datum ondergebracht in Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. De overdracht heeft 'at arms length' plaatsgevonden voor bedrag van €50.231.000.

Toelichting op de geconsolideerde resultatenrekening

8 Verdiende premies eigen rekening

Onder brutopremies van het schade- en levenbedrijf, die nagenoeg geheel vanuit Nederland zijn behaald, zijn tevens de aan de verzekeringnemers doorberekende premieopslagen en bijkomende kosten opgenomen. Deze opslagen en kosten bedragen € 44.000 (2015: € 247.000).

De samenstelling van de brutopremies van het levenbedrijf is als volgt:

	2016	2015
Periodieke premies	66.214	67.421
Premies ineens	1.230	746
	67.444	68.167

Voor de samenstelling van de brutopremies van het schadebedrijf wordt verwezen naar het overzicht brancheresultaten.

9 Opbrengst uit beleggingen

De samenstelling is als volgt:

	2016	2015
Opbrengst niet op nettovermogenswaarde gewaardeerde deelnemingen	21	15
Opbrengsten uit andere beleggingen		
– terreinen en gebouwen eigen gebruik	895	1.981
– overige terreinen en gebouwen	909	-43
– overige beleggingen	35.601	34.036
	37.405	35.974
Directe opbrengsten uit beleggingen	37.426	35.989
Gerealiseerde winst op beleggingen	226	-
	37.652	35.989

De opbrengsten uit terreinen en gebouwen zijn na aftrek van exploitatiekosten.

De opbrengsten uit beleggingen zijn als volgt toe te rekenen:

	2016	2015
Technische rekening schadeverzekering	4.607	5.671
Technische rekening levensverzekering	12.351	10.531
Niet-technische rekening	20.694	19.787
	37.652	35.989

De samenstelling van de resultaten op beleggingen is als volgt:	2016	2015
Directe beleggingsopbrengsten	37.426	35.989
Gerealiseerde resultaten op beleggingen	-5.185	-3.014
Niet-gerealiseerde resultaten op beleggingen	<u>9.663</u>	<u>-6.223</u>
	41.904	26.752
Beleggingsrendement (in procenten)	3,75	2,50

10 Niet-gerealiseerde winst op beleggingen

De samenstelling is als volgt:	2016	2015
Zakelijke waarden	23	16.267
Vastrentende waarden	<u>17.599</u>	<u>378</u>
	17.622	16.645

Dit betreft de positieve niet-gerealiseerde resultaten op deelnemingen, aandelen, obligaties, hypotheke en andere leningen.

11 Overige technische baten en lasten eigen rekening

De overige technische baten eigen rekening bestaan uit het saldo van inkomende en uitgaande waardeoverdrachten van € 122.000 (2015: € 253.000).

12 Schade eigen rekening

12.1 Brutoschaden

De samenstelling is als volgt:	2016	2015
Schade uitkeringen	81.355	70.574
Interne schadebehandelingskosten	<u>13.583</u>	<u>13.154</u>
	94.938	83.728

12.2 Wijziging voorziening voor te betalen schade (bruto)

De samenstelling is als volgt:	2016	2015
Voorziening schade eigen rekening	13.815	1.507
Voorziening schade poolrekening	<u>40</u>	<u>8</u>
	13.855	1.515

Toelichting op de geconsolideerde resultatenrekening

12.3 Uitloopresultaat

	2015	2014	2013	Oude jaren	Totaal
Ongevallen en ziekte	-1.544	1.705	-254	-2.867	-2.960
Motorrijtuigen WA	414	-801	625	-1.327	-1.089
Motorrijtuigen overig	-30	46	-3	10	23
Brand	-15	-290	-2	-22	-329
Aansprakelijkheid	-112	-173	-77	-627	-989
Rechtsbijstand	-360	-7	-97	70	-394
Overige	25	1	-	-1	25

De uitloopresultaten in de branche Ongevallen en ziekte worden veroorzaakt door de reservering voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen volgens algemene AOV-kansen. Het feitelijke verloop van de voorziening is ongunstiger dan op basis van deze kansen is ingeschat.

In de branche Motorrijtuigen WA wordt de positieve en negatieve uitloop veroorzaakt doordat letselschades zich gunstiger respectievelijk ongunstiger ontwikkelen dan is ingeschat.

In de branche Aansprakelijkheid wordt de negatieve uitloop veroorzaakt doordat schades zich ongunstiger ontwikkelen dan is ingeschat.

13 Uitkeringen eigen rekening

De samenstelling van de uitkeringen eigen rekening van het levenbedrijf is als volgt:

	2016	2015
Uitkeringen		
– bij expiratie	197	228
– bij overlijden	10.954	11.465
Afkopen	3.037	2.980
Pensioenuitkeringen	871	843
	15.059	15.516
Interne behandelingskosten	504	512
	15.563	16.028

Het aandeel herverzekeraar van € 201.000 (2015: € 203.000) is in mindering gebracht op de uitkeringen bij overlijden.

14 Bedrijfskosten

De samenstelling is als volgt:

	2016	2015
Acquisitiekosten		
– betaalde provisie	24.351	23.511
– overige acquisitiekosten	17.509	16.628
Beheerskosten en afschrijvingen op bedrijfsmiddelen	9.837	9.640
Provisie herverzekeraars	-50	-45
	51.647	49.734

De toerekening van de bedrijfskosten aan de technische rekeningen is als volgt:

	Schadeverzekering		Levensverzekering		Totaal	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Acquisitiekosten	36.129	33.627	5.731	6.512	41.860	40.139
Beheerskosten en afschrijvingen op bedrijfsmiddelen	6.134	5.916	3.703	3.724	9.837	9.640
Provisie herverzekeraars	-47	-34	-3	-11	-50	-45
	42.216	39.509	9.431	10.225	51.647	49.734

14.1 Personeelskosten

De samenstelling is als volgt:

	2016	2015
Salarissen	21.031	20.882
Premies sociale verzekering	1.931	1.701
Pensioenlasten	2.240	2.142
Overige kosten	7.955	6.211
Doorberekenende schadebehandelingskosten	-4.088	-4.051
	29.069	26.885

Het gemiddeld aantal personeelsleden (fte) in 2016 in dienst bedraagt 378 (2015: 372). De totale loonsom, inclusief premies sociale verzekering en pensioenlasten, bedraagt over 2016 € 25.202.000 (2015: € 24.725.000). Er zijn geen werknemers buiten Nederland werkzaam.

De pensioenlasten betreffen de pensioenpremie alsmede het resultaat uit hoofde van waardeoverdrachten. De eigen bijdrage is hierop in mindering gebracht. De pensioenlasten hebben betrekking op het pensioencontract van de (ex-) medewerkers van Klaverblad Verzekeringen waarvan de regeling is ondergebracht bij Klaverblad Levensverzekering N.V. De hoogte van de premie is bepaald op basis van de in de uitvoeringsovereenkomst tussen beide partijen afgesproken uitgangspunten.

Toelichting op de geconsolideerde resultatenrekening

De verdeling van personeelsleden over de diverse bedrijfsonderdelen is als volgt:

	<u>2016</u>
Verzekeringsadministratie en ondersteuning	19%
Acceptatie	16%
Claims	31%
Overige bedrijfsonderdelen	34%

Vanwege herinrichting van de sectoren zijn de vergelijkende cijfers over 2015 achterwege gelaten.

14.2 Bezoldiging statutaire directie

De samenstelling is als volgt:

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Periodiek betaalde beloningen	614	610
Winstdeling en bonusbetalingen	-	-
Beloningen betaalbaar op termijn	<u>35</u>	<u>36</u>
	649	646

Het maandsalaris bedroeg per 31 december 2016 voor de (voormalige) voorzitter van de directie € 21.500 (2015: € 21.500) en voor elk van de overige directieleden € 17.917 (2015: € 17.917). In verband met de beëindiging van het dienstverband met de voorzitter kwam een bedrag van € 458.000 ten laste van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. Dit bedrag is verantwoord onder de andere lasten.

De restschuld van de aan de directie verstrekte hypothecaire leningen bedroeg ultimo 2016 € 183.613 (2015: € 283.613). De gemiddelde rentevoet bedroeg 3,5%.

14.3 Bezoldiging commissarissen

De beloning bedroeg per 31 december 2016 op jaarbasis voor de voorzitter € 30.000 (2015: € 30.000) en voor de leden van de raad van commissarissen € 25.000 (2015: € 25.000). De onkostenvergoeding bedroeg in 2016 voor elk lid van de raad van commissarissen € 1.000 (2015: € 1.000).

14.4 Honoraria accountant

De samenstelling is als volgt:

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Onderzoek van de jaarrekening	175	151
Andere controleopdrachten	<u>165</u>	<u>14</u>
	340	165

15 Beleggingslasten

De samenstelling is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Kosten beheer van beleggingen	911	886
Rentelasten	15	7
Gerealiseerd verlies op beleggingen	<u>5.411</u>	<u>3.014</u>
	6.337	3.907

16 Niet-gerealiseerd verlies op beleggingen

De samenstelling is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Zakelijke waarden	6.935	5.006
Vastrentende waarden	<u>1.024</u>	<u>17.862</u>
	7.959	22.868

Dit betreft de negatieve niet-gerealiseerde resultaten op terreinen en gebouwen, aandelen, obligaties en andere leningen.

17 Vennootschapsbelasting

De samenstelling is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Vennootschapsbelasting	2.065	6.333
Mutatie latente vennootschapsbelasting ten gunste van het resultaat	<u>-19.654</u>	<u>-5.574</u>
	-17.589	759

Bij de bepaling van de vennootschapsbelasting is uitgegaan van het geldende belastingregime.

De aansluiting tussen het wettelijke en het effectieve belastingpercentage is als volgt:

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Resultaat voor belastingen	-70.371	3.231
Wettelijk belastingpercentage	25,0%	25,0%
Wettelijk belastingbedrag	-17.593	807
Verschillen fiscaal/commercieel	<u>4</u>	<u>-48</u>
Effectief belastingbedrag	-17.589	759
Effectief belastingpercentage	25,0%	24,4%

Het verschil fiscaal/commercieel bestaat met name uit het effect van de 1^e belastingschijf (20%) en permanente verschillen.

Toelichting op de geconsolideerde resultatenrekening

18 Specificatie brancheresultaten schadebedrijf

2016

	Motorrijtuigen WA	Motorrijtuigen overig	Brand	Aansprakelijkheid
Geboekte premies	19.460	13.268	37.102	8.633
Verdiende premies	19.358	13.053	36.729	8.579
Beleggingsresultaten	1.367	78	354	178
Schaden	19.787	11.039	35.688	6.258
Bedrijfskosten	7.459	4.949	14.006	3.803
Herverzekeringbaten en -lasten	-193	756	3.278	-3
Technisch resultaat	-6.714	-2.101	-9.333	-1.307

2015

	Motorrijtuigen WA	Motorrijtuigen overig	Brand	Aansprakelijkheid
Geboekte premies	19.983	13.295	33.363	7.598
Verdiende premies	20.933	13.720	33.336	7.617
Beleggingsresultaten	2.046	91	299	375
Schaden	17.637	10.812	21.634	4.367
Bedrijfskosten	7.389	4.816	12.278	3.168
Herverzekeringbaten en -lasten	-196	-4	-1.382	-2
Technisch resultaat	-2.243	-1.821	-1.659	455

2016

	<u>Rechtsbijstand</u>	<u>Overige</u>	<u>Ongevallen en ziekte</u>	<u>Totaal Schadebedrijf</u>
Geboekte premies	7.578	371	42.982	129.394
Verdiende premies	7.578	390	52.193	137.880
Beleggingsresultaten	135	2	2.462	4.576
Schaden	5.641	127	30.253	108.793
Bedrijfskosten	2.419	127	9.500	42.263
Herverzekeringbaten en -lasten	-2	-	-13	3.823
Technisch resultaat	-349	138	14.889	-4.777

2015

	<u>Rechtsbijstand</u>	<u>Overige</u>	<u>Ongevallen en ziekte</u>	<u>Totaal Schadebedrijf</u>
Geboekte premies	6.799	242	41.185	122.465
Verdiende premies	6.801	233	27.184	109.824
Beleggingsresultaten	105	2	2.722	5.640
Schaden	4.876	150	25.711	85.187
Bedrijfskosten	2.145	101	9.612	39.509
Herverzekeringbaten en -lasten	-1	-1	-13	-1.599
Technisch resultaat	-116	-17	-5.430	-10.831

Toelichting op de geconsolideerde resultatenrekening

19 Specificatie winstbronnen levenbedrijf

	Individuele verzekeringen		Collectieve verzekeringen	
	2016	2015	2016	2015
De samenstelling is als volgt:				
Resultaat op sterfte	-10.907	1.159	87	-53
Resultaat op kosten	-15.903	-7.569	-102	-1.064
Resultaat op nieuwe productie	-8.796	-7.199	-44	-44
Resultaat op verval	3.561	-4.488	-34	-
Resultaat op interest	-37.204	21.925	-10.567	8.075
Resultaat op overige mutaties	-9.890	351	261	-7.610
	-79.139	4.179	-10.399	-696

Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben geen gebeurtenissen na balansdatum plaatsgevonden.

Enkelvoudige balans (na bestemming van het resultaat; in duizenden euro's)

ACTIVA

	2016	2015
BELEGGINGEN ⁽²⁰⁾		
Terreinen en gebouwen	11.006	12.069
Beleggingen in groepsmaatschappijen en deelnemingen	436.800	473.626
Vorderingen op groepsmaatschappijen	-	47.747
Overige financiële beleggingen	91.615	140.812
	539.421	674.254
VORDERINGEN ⁽²¹⁾		
Vorderingen op		
– verzekeringnemers	65	453
– assurantieadviseurs	3.854	4.204
Vorderingen uit herverzekering	-	21
Overige vorderingen	13.695	2.047
	17.614	6.725
OVERIGE ACTIVA ⁽²²⁾	4.974	6.799
	562.009	687.778

PASSIVA

	2016	2015
EIGEN VERMOGEN ⁽²³⁾		
Wettelijk reserve	189	172
Herwaarderingsreserve	4.013	4.252
Overige reserves	544.357	596.917
	548.559	601.341
TECHNISCHE VOORZIENINGEN ⁽²⁴⁾	-	50.231
OVERIGE VOORZIENINGEN ⁽²⁵⁾	6.107	12.724
SCHULDEN ⁽²⁶⁾	7.343	23.482
	562.009	687.778

(..) de tussen haakjes vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting.

Enkelvoudige resultatenrekening (in duizenden euro's)

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Resultaat uit deelnemingen na belastingen	-55.259	3.528
Overige resultaten na belastingen	<u>2.477</u>	<u>-1.056</u>
Resultaat na belastingen	-52.782	2.472

Toelichting op de enkelvoudige jaarrekening

Grondslagen voor het opstellen van de jaarrekening

Voor de algemene grondslagen voor de opstelling van de jaarrekening, de grondslagen voor de waardering van activa en passiva en de bepaling van het resultaat en voor de toelichting op de onderscheiden activa en passiva en de resultaten, wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde jaarrekening en de geconsolideerde balans, voor zover hierna niet anders is vermeld.

Beleggingen (20)

Beleggingen in groepsmaatschappijen en deelnemingen (20.1)

Deelnemingen worden - voor zover er sprake is van overwegende zeggenschap - gewaardeerd op nettovermogenswaarde. Dit is het aandeel in het eigen vermogen van de desbetreffende onderneming, bepaald op basis van de grondslagen zoals vermeld in de toelichting op de geconsolideerde balans.

Vorderingen op groepsmaatschappijen (20.2)

De onder de beleggingen opgenomen vorderingen op groepsmaatschappijen betreffen rentedragende leningen verstrekt aan groepsmaatschappijen.

Toelichting op de enkelvoudige balans

20 Beleggingen

20.1 Beleggingen in groepsmaatschappijen en deelnemingen

Alle 100% directe deelnemingen, zijnde Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V., Klaverblad Levensverzekering N.V., Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V. en Klaverblad Assurantiën B.V. zijn statutair gevestigd te Zoetermeer.

	Klaverblad Schade- verzekerings- maatschappij N.V.	Klaverblad Levens- verzekering N.V.	Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V.	Klaverblad Assurantiën B.V.	Totaal
Stand per 1 januari 2016 voor stelselwijziging	183.986	203.342	-13.204	599	374.723
Stelselwijziging	41.907	56.996	-	-	98.903
Stand per 1 januari 2016 na stelselwijziging	225.893	260.338	-13.204	599	473.626
Agiostorting / kapitaalstorting	30.000	40.000	48.933	-	118.933
Dividenduitkering	-100.000	-	-	-500	-100.500
Resultaat deelneming	-70	-55.020	-952	783	-55.259
Stand per 31 december 2016	155.823	245.318	34.777	882	436.800

20.2 Vorderingen op groepsmaatschappijen

De vordering op groepsmaatschappijen betreft een aan Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V. verstrekte lening.

Het verloop is als volgt:

	2016	2015
Stand per 1 januari	47.747	38.708
Opnamen	1.486	9.589
Kwijtschelding / Aflossingen	-49.233	-550
Stand per 31 december	-	47.747

De lening aan Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V. is in het boekjaar kwijtgescholden door Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. om het eigen vermogen van Klaverblad Exploitatie Bedrijf B.V. te versterken. Het kwijtgescholden bedrag bedraagt € 48.933.000.

20.3 Overige financiële beleggingen

Als onderdeel van de herstructurering van Klaverblad Verzekeringen heeft Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. haar verzekeringsportefeuille, de bijbehorende technische voorzieningen en een deel van haar overige financiële beleggingen overgedragen aan Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. De overdracht heeft plaatsgevonden per 1 januari 2016.

20.3.1 Aandelen

Het verloop is als volgt:

	2016	2015
Stand per 1 januari	99.524	96.018
Overdracht aan Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V.	-15.014	-
Aankopen	73.054	8.059
Verkopen	71.320	8.317
Herwaardering	5.371	3.764
Stand per 31 december	91.615	99.524

De kostprijs van de aandelen per einde boekjaar bedraagt € 79.056.000 (2015: € 83.170.000).

20.3.2 Obligaties

Het verloop is als volgt:

	2016	2015
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		85.263
Herrubricering lopende rente		1.493
Stand per 1 januari na stelselwijziging	41.288	86.756
Overdracht aan Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V.	-41.288	-
Aankopen	-	5.635
Verkopen / aflossingen	-	50.170
Herwaardering	-	-933
Stand per 31 december	-	41.288

De kostprijs van de obligaties per einde boekjaar is nihil (2015: € 35.637.000). De aflossingswaarde van de obligaties per einde boekjaar is nihil (2015: € 35.920.000).

Toelichting op de enkelvoudige balans

21 Vorderingen

21.1 Overige vorderingen

De samenstelling is als volgt:

	2016	2015
Andere financiële beleggingen	439	428
Betaalde waarborgsommen	56	56
Vorderingen op groepsmaatschappijen	6.851	-
Vennootschapsbelasting	4.161	-
Beleggingsdebiteuren	1.502	289
Overige vooruitbetaalde kosten en vorderingen	686	1.274
	13.695	2.047

De andere financiële beleggingen betreffen verstrekte leningen aan personeel en zakelijke relaties. De looptijd van de overige vorderingen is korter dan een jaar.

22 Overige activa

De samenstelling is als volgt:

	2016	2015
Materiële vaste activa	3.181	3.416
Liquide middelen	1.792	3.383
	4.973	6.799

23 Eigen vermogen

Het verloop en de samenstelling van het eigen vermogen is als volgt:

	Wettelijke reserve	Herwaarderings-reserve	Overige reserves	Totaal
Stand per 1 januari 2016	172	4.252	596.917	601.341
Toevoeging / onttrekking van de overige reserves	17	-239	222	-
Onttrekking van het resultaat	-	-	-52.782	-52.782
Stand per 31 december 2016	189	4.013	544.357	548.559

	Wettelijke reserve	Herwaarderings-reserve	Overige reserves	Totaal
Stand per 1 januari 2015 voor stelselwijziging	-	2.360	469.732	472.092
Stelselwijziging	159	-	126.618	126.777
Stand per 1 januari 2015 na stelselwijziging	159	2.360	596.350	598.869
Onttrekking van de overige reserves	13	1.892	-1.905	-
Toevoeging van het resultaat	-	-	2.472	2.472
Stand per 31 december 2015	172	4.252	596.917	601.341

De wettelijke reserve niet uitgekeerde winsten deelnemingen en de herwaarderingsreserve zijn gevormd uit hoofde van herwaarderings van beleggingen in deelnemingen en gebouwen en terreinen. Voor de herwaarderings is een voorwaardelijke belastingverplichting gevormd tegen het geldende belastingtarief.

Bestemming van het resultaat over het verslagjaar 2016

Na vaststelling van de jaarrekening over 2016 door de algemene vergadering zal het resultaat van € 52.782.000 negatief in mindering worden gebracht op de overige reserves. Daarnaast vindt een toevoeging plaats aan de overige reserves van per saldo € 222.000 door een vrijval van de herwaarderingsreserve van € 239.000 en een toevoeging aan de wettelijke reserve deelnemingen van € 17.000. Voorgaande is als zodanig in de jaarrekening verwerkt.

24 Technische voorzieningen

Door de herstructurering is Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. geen verzekeringsmaatschappij meer en fungeert zij als beheermaatschappij.

24.1 Voor niet-verdiende premies en lopende risico's

Het verloop is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		12.578
Stelselwijziging		<u>4.520</u>
Stand per 1 januari na stelselwijziging	9.184	17.098
Overdracht aan Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V.	-9.184	-
Mutatie	<u>-</u>	<u>-7.914</u>
Stand per 31 december	-	9.184

24.2 Voor te betalen schaden/uitkeringen

Het verloop is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		62.334
Stelselwijziging		<u>-24.981</u>
Stand per 1 januari na stelselwijziging	41.047	37.353
Overdracht aan Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V.	-41.047	-
Mutatie	<u>-</u>	<u>3.694</u>
Stand per 31 december	-	41.047

Toelichting op de enkelvoudige balans

25 Overige voorzieningen

25.1 Voor belastingen

Het verloop is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Stand per 1 januari voor stelselwijziging		9.071
Stelselwijziging		<u>6.127</u>
Stand per 1 januari na stelselwijziging	12.724	15.198
Overdracht aan Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V.	-6.134	-
Mutatie ten gunste van de resultatenrekening	<u>-483</u>	<u>-2.474</u>
Stand per 31 december	6.107	12.724

26 Schulden

De samenstelling is als volgt:	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Schulden uit directe verzekering	2.659	3.252
Schulden uit herverzekering	-	239
Overige schulden		
– groepsmaatschappijen	-	13.541
– loonheffing en premies sociale verzekeringen	810	771
– omzetbelasting	17	41
– assurantiebelasting	-	1.082
– vennootschapsbelasting	-	85
– crediteuren	393	-
– overige	<u>3.464</u>	<u>4.471</u>
	7.343	23.482

Het totale bedrag aan schulden is binnen een jaar verschuldigd.

Bij de vennootschap is geen pensioenvoorziening aangehouden. De pensioenverplichtingen voor de (ex-) medewerkers van Klaverblad Verzekeringen zijn collectief verzekerd bij Klaverblad Levensverzekering N.V. De hoogte van de premie is bepaald op basis van de in de uitvoeringsovereenkomst tussen beide partijen afgesproken uitgangspunten.

Zoetermeer, 13 april 2017

Commissarissen

H.J.E.J. van Lent
mr. J.W.E. van der Klaauw
drs. H.J.J. Schoon

Directeuren

ir. E. Velzel
mr. J.P.P. Barth

Overige gegevens

Statutaire regeling omtrent de bestemming van het resultaat

Artikel 11 van de statuten van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. bepaalt: “Indien de winst- en verliesrekening een voordelig saldo toont, zal dit saldo aan de algemene reserve toegevoegd worden; een nadelig saldo zal daaraan onttrokken worden.”

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: de algemene vergadering en raad van commissarissen van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. te Zoetermeer gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. op 31 december 2016 en van het resultaat over 2016 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De jaarrekening bestaat uit:

- de geconsolideerde en enkelvoudige balans per 31 december 2016;
- de geconsolideerde en enkelvoudige winst-en-verliesrekening over 2016;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 5,5 miljoen
Toegepaste benchmark	1,0% van het eigen vermogen per 31 december 2016
Nadere toelichting	Het eigen vermogen vinden wij relevant voor de belanghebbenden omdat dit bepalend is voor het doen van uitkeringen aan de polishouders en getoetst wordt door de toezichthouder. Verder is het een relatief stabiele basis voor de bepaling van de materialiteit. Derhalve achten wij het eigen vermogen de meest geschikte basis voor het bepalen van de materialiteit.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met de raad van commissarissen overeengekomen dat wij aan de raad tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 275.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de groepscontrole

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. staat aan het hoofd van een groep van entiteiten. De financiële informatie van deze groep is opgenomen in de geconsolideerde jaarrekening van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

De groepscontrole heeft zich met name gericht op de entiteiten Klaverblad Levensverzekering N.V. en Klaverblad Schadeverzekeringmaatschappij N.V. Bij andere onderdelen hebben wij beoordelingswerkzaamheden of specifieke controlewerkzaamheden uitgevoerd.

Door bovengenoemde werkzaamheden bij (groeps)onderdelen, gecombineerd met aanvullende werkzaamheden op groepsniveau, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de financiële informatie van de groep verkregen om een oordeel te geven over de geconsolideerde jaarrekening.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met de raad van commissarissen gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Risico	Onze controleaanpak
Stelselwijziging waardering (gedeelte) van de beleggingen en de technische voorzieningen	
Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. heeft met ingang van boekjaar 2016 voor haar verslaggeving de waarderingsprincipes aangepast voor de technische voorzieningen en een gedeelte van de beleggingen. Dit betreft een stelselwijziging welke als zodanig in de jaarrekening 2016 is verwerkt en toegelicht. De stelselwijziging is op pagina 54 tot en met 56 toegelicht.	Tijdens onze controle van de jaarrekening hebben wij beoordeeld of de wijziging van de verslaggevingsgrondslagen juist is toegepast en de jaarrekening 2016 voldoet aan de relevante vereisten vanuit Titel 9 BW2.

Waardering en toelichting van niet-(beurs)genoteerde beleggingen

De beleggingen zijn een significante post op de balans van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. Alle beleggingen worden met ingang van 2016 gewaardeerd op basis van marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen), maar er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties en netto contante waarde berekeningen.

De waarderingsonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties en netto contante waarde berekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens en de mate van subjectiviteit van assumpties. Bij Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. betreft dit de terreinen en gebouwen en de vorderingen uit hypothecaire leningen.

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven op pagina 57 en 58 en heeft een nadere toelichting opgenomen in noot 1. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2016 circa € 41 miljoen is belegd terreinen en gebouwen, circa € 10 miljoen in vorderingen uit hypothecaire leningen, circa € 1 miljoen in vorderingen uit andere leningen en € 18,7 miljoen in niet-beursgenoteerde obligaties.

Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de niet-(beurs)beleggingen niet juist gewaardeerd zijn.

Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2016:

- Voor de posities in terreinen en gebouwen hebben wij de interne beheersingsmaatregelen rond het taxatieproces onderzocht. Met gebruikmaking van eigen vastgoedspecialisten hebben wij voor een selectie van objecten de onafhankelijke taxaties en daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst op basis van marktgegevens.
- Voor de waardering van de hypotheekleningen en de andere leningen hebben wij met gebruikmaking van eigen waarderingsspecialisten een controle uitgevoerd op met name de netto-contante-waardeberekening en de geschiktheid onderzocht van de gehanteerde rentecurve, inclusief opslagen voor de risicokenmerken van de portefeuille.
- Voor de waardering van de niet-beursgenoteerde obligaties hebben wij met gebruikmaking van eigen waarderingsspecialisten een controle uitgevoerd op de gebruikte assumpties in de waardering en daarbij de gehanteerde uitgangspunten getoetst op basis van marktgegevens.

Schattingen gehanteerd bij de bepaling van de technische voorzieningen

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. heeft een significante post technische voorzieningen van in totaal € 587 miljoen (na aftrek aandeel herverezekeraar) ofwel 48% van het balanstotaal per 31 december 2016.

De waardering van de technische voorzieningen is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en andere schattingselementen. De gebruikte assumpties voor de technische voorzieningen voor levensverzekeringen betreffen onder andere overlevingskansen, sterftেকansen, verval van de portefeuille en toekomstige kosten. De gebruikte assumpties voor de technische voorzieningen schade voor niet-verdiende premies en lopende risico's en voor te betalen uitkeringen/schaden hebben betrekking op verval in de portefeuille, de contractduur van de polissen, de zogenoemde IBN(E)R de verzuimkans, herstelkans en toekomstige kosten.

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. heeft de waarderingsgrondslagen voor de technische voorzieningen beschreven op pagina's 53 respectievelijk 59 tot en met 61 van de jaarrekening en heeft een nadere toelichting opgenomen in noot 5. Uit deze toelichting blijkt dat (schatting)wijzigingen hebben plaatsgevonden door toepassing van prognosetafels. Volgens deze toelichting is de technische voorziening voor levensverzekeringen daardoor € 15,5 miljoen hoger uitgekomen.

Wij hebben de opzet, het bestaan en de werking van de interne beheersingsmaatregelen in de processen gerelateerd aan deze voorzieningen onderzocht voor zover wij dit in het kader van onze controle noodzakelijk achten. Met name hebben wij de interne controles onderzocht die zijn gericht op de vaststelling van de voorzieningen en de basisgegevens die daarbij zijn gebruikt.

Wij hebben actuariael specialisten ingezet bij onze controlewerkzaamheden op de vaststelling en de toetsing van de voorzieningen op toereikendheid.

Onze belangrijkste controlewerkzaamheden met betrekking tot de voorzieningen hadden betrekking op:

- de gehanteerde assumpties, op basis van historische ervaringen en sector- informatie;
- de modellen waarmee de technische voorzieningen worden berekend.

Wij hebben de gehanteerde veronderstellingen en uitkomsten getoetst aan de hand van sectorgegevens en onze kennis van de portefeuille en de ontwikkelingen bij Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.

Tenslotte hebben wij beoordeeld of de toelichting op de voorzieningen (noot 5) voldoet aan titel 9 Boek 2 BW.

Solvency II ratio in de jaarrekening

In de toelichting op de balans is in noot 4 de solvabiliteitsratio per 31 december 2016 opgenomen, gebaseerd op de per 1 januari 2016 in werking getreden Solvency II wetgeving. In 2015 was de betreffende wetgeving nog gebaseerd op Solvency I. Deze toelichting van de solvabiliteitsratio biedt informatie over de kapitaalspositie van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. op basis van Solvency II ten opzichte van de kapitaalspositie op basis van titel 9 Boek 2 BW. Bij de vaststelling van de solvabiliteitsratio is gebruik gemaakt van schattingen met betrekking tot gehanteerde methodologieën en assumpties. In bijzonder is onderhevig aan schattingen:

- de vaststelling van de 'best estimate' technische voorzieningen, in bijzonder de assumpties voor overlevingskansen, sterfttekansen, verval in de portefeuille, de contractduur van de polissen, de verzuimkans, herstelkans en toekomstige kosten;
- assumpties voor verliescompensatievermogen van uitgestelde belastingen (Loss Absorbing Capacity of Deferred Taxes, LAC DT) voor bepaling van de Solvency Capital Requirement.
- assumpties voor het bepalen van de pensioenvoorziening op basis van IAS 19 grondslagen.

Wij hebben de opzet van interne beheersmaatregelen met betrekking tot Solvency II berekeningen beoordeeld en getoetst op bestaan. Deze beoordeling omvatte onder meer, waar van toepassing, interpretatie van richtlijnen, vergelijking van schattingen in relatie tot huidige en in ontwikkeling zijnde marktgebruiken, alsmede op basis van deelnemingen opnieuw uitvoeren van berekeningen.

Wij hebben onze actuariële specialisten ingezet bij de controle van de aan Solvency II ten grondslag liggende berekeningen, welke onder meer omvatten:

- overwegingen van de passendheid van assumpties ten aanzien van overlevingskansen, sterfttekansen, verval in de portefeuille, de contractduur van de polissen, de verzuimkans, herstelkans en toekomstige kosten, zoals gehanteerd voor de waardering van de 'best estimate' technische voorzieningen, waarbij gebruik is gemaakt van gegevens beschikbaar in de sector en verwachtingen van de vennootschap inzake toekomstige sterfte en ontwikkeling van kosten;
- assumpties voor LAC DT, waarbij gebruik is gemaakt van bedrijfsgegevens en gegevens beschikbaar in de financiële sector en resultaten van interne en externe beoordelingen van de methodiek en assumpties.
- Overweging van de passendheid van de IAS 19 assumpties bij de bepaling van de pensioenverplichting in de SII balans.

Wij hebben vastgesteld dat de toelichting over Solvency II in overeenstemming is met BW2 Titel 9.

Betrouwbaarheid en continuïteit van de geautomatiseerde gegevensverwerking

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. is voor de continuïteit van de bedrijfsprocessen sterk afhankelijk van de betrouwbaarheid en beschikbaarheid van haar geautomatiseerde systemen. In 2016 is Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. voor een belangrijk deel van de polisadministratie overgegaan naar een nieuwe polisadministratie die intern ontwikkeld is.

Wij hebben de betrouwbaarheid en beschikbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking vastgesteld voor zover dit relevant is in het kader van de jaarrekeningcontrole. Wij hebben met name de processen logische toegangsbeveiliging, wijzigingenbeheer en continuïteitsbeheer onderzocht. Ten behoeve van de conversie naar de nieuwe polisadministratie hebben wij de maatregelen rondom de conversie getoetst.

In aanvulling hierop hebben wij gegevensgerichte werkzaamheden verricht met betrekking tot de informatie die wordt geregistreerd in, en gegenereerd vanuit, de betreffende systemen.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

De directie is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Benoeming

Wij zijn door de raad van commissarissen op 14 januari 2016 benoemd als accountant van Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. vanaf de controle van het boekjaar 2016.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van de directie en de raad van commissarissen voor de jaarrekening

De directie is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is de directie verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die de directie noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet de directie afwegen of de onderneming in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet de directie de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij de directie het voornemen heeft om de vennootschap te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. De directie moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van commissarissen is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de vennootschap.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;

- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door de directie en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door de directie gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de groepscontrole. In dit kader hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de groepsonderdelen. Bepalend hierbij zijn de omvang en/of het risicoprofiel van de groepsonderdelen of de activiteiten. Op grond hiervan hebben wij de groepsonderdelen geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de volledige financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was.

Wij communiceren met de raad van commissarissen onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan de raad van commissarissen dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met de raad over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met de raad van commissarissen hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Amsterdam, 13 april 2017

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. drs. M. Koning RA

Personalia per 31 december 2016

Commissarissen

H.J.E.J. van Lent	<i>voorzitter</i>
mr. J.W.E. van der Klaauw	
ir. E. Velzel (tot 16 januari 2017)	
drs. H.J.J. Schoon	

Directeuren

mr. R.G.C.M. van der Hart (tot 16 januari 2017)	<i>voorzitter</i>
ir. E. Velzel (vanaf 16 januari 2017)	<i>voorzitter a.i.</i>
mr. J.P.P. Barth	

Sectorhoofden

J.P. de Gunst LLM MSc
R. Herder RA
drs. R.J. Janssens RC
O.N.E. de Jong
mw. P.H.W. de Leeuw-Hoornik MSc
mw. M.M.M.M. van der Salm
mr. G.J. Ziedses des Plantes

Intern accountant

R. Spillenaar AA

Extern accountant

Ernst & Young Accountants LLP

